

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Издаје два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије.

А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

VI СВЕСКА

У Београду 31. Марта 1886.

ГОДИНА VII

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство Краљ благоволео је указом својим од 23. ов. месеца уважити оставку свију г. г. министара и у исто време поставити:

за председника свога министарског савета и министра унутрашњих дела, г. *Милутина Гарашанина*;

за свога министра војеног, г. *ђенерала Буру Хорватовића*, команданта активне војске, задржавајући га и даље за команданта активне војске;

за свога министра финансије и заступника министра народне привреде, г. *Чедомила Мијаговића*, изванредног посланика и опуномоћеног министра у Лондону;

за свога министра правде, г. *Димитрија Маринковића*, министра на расположењу;

за свога министра иностраних дела, г. пуковника *Драгутина Франасовића*, министра на расположењу, с тим да задржи своје место и ранг у војсци, и права с њима склопчана;

за свога министра грађевина, г. пуковника *Петра Тошаловића*, с тим да задржи своје место и ранг у војсци и права с њима склопчана; и

за свога министра просвете и црквених послова, г. *Милана Кујунџића*, изванредног посланика и опуномоћеног министра на расположењу.

Његово Величанство Краљ благоволео је на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 6. Марта ове год. поставити:

Атанасија Урошевића, ђакона и писара друге класе конзисторије епархије жичке, за писара прве класе епархијске конзисторије нишке.

ПОСТАВЉЕНА НАСТАВНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА

Актом министра просвете и црквених послова

Постављени су :

- у загребачком окрућу :
г. *Алум Анђелковић*, вршени филозоф, за предавача, 13. Марта о. год.
- у чакавској нижој гимназији :
г. *Мисаило Х. Ристић*, вршени филозоф, за предавача, 11. Марта о. год.

ПОСТАВЉЕНА И РАЗРЕШЕЊА ОД ДУЖНОСТИ УПРАВИТЕЉА

ОСНОВНИХ ШКОЛА

Актом министра просвете и црквених послова

1. Постављени су :

- г. *Јанко Караматић*, за управитеља шабачких основних школа, 10. Марта ове год.
 - г. *Василије Љубовић*, за управитеља узичких основних школа, 8. Марта о. год.
 - г. *Стојан Вукчевић*, за управитеља доборчињске школе, 10. Марта о. год.
 - г. *Божо Ружић*, за управитеља језевицке школе, 12. Марта о. год.
- II Разрешен је :
- г. *Милан Буковић*, за управитеља влачанске школе, 11. Марта о. год.
 - г. *Сисаоје Тешћ*, за управитеља жабарске школе, 12. Марта о. год.
 - г. *Радоан Петровић*, управитељ шабачких основних школа, 10. Марта о. г.

ПОСТАВЉЕНА, ПРЕМЕТЈА И РАЗРЕШЕЊА ОД ДУЖНОСТИ НАСТАВНИКА

ОСНОВНИХ ШКОЛА

Актом министра просвете и црквених послова

1. Постављени су :

- у алексиначком окрућу :
г. *Драга Нешковићка*, бивша учитељица, за учитељицу I одељења II разреда мунке школе алексиначке, 11. Марта о. год.
- у београдском окрућу :
г. *Јулка Максимовићева*, вршеница ученица Више женске школе, за учитељицу I разреда мунке школе у Брашној, 8. Марта о. год.
- г. *Милева Траковићка*, која је вршила V разред Више женске школе, за учитељицу I разреда мунке школе, за

у загребачком окрућу :
г. *Антоније М. Ђорђевић*, наставник I разреда школе доборчињске, 8. Марта о. г.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У КЊАЖЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Стана Стојшићева*, која је свршила V разред Више женске школе, за заступницу учитељице III и IV разреда женске школе у Књажевцу, 8. Марта о. год.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Владимир Сретеновић*, ђак учитељске школе, за заступника учитеља III и IV разреда школе жабарске, 8. Марта о. год.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Драгутин Радовановић*, практикант начелства округа крајинског, за учитеља II, III и IV разреда мушке школе у Текији, 8. Марта о. год.

У ПИРОТСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Јулка Веригићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу 2. одељења II разреда мушке школе у Пироту, 8. Марта о. год.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Миливоје Павловић*, ђак учитељске школе, за заступника учитеља школе рабровачке, 8. Марта о. год.

У БУПРИЈСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Христина Трифуновићева*, свршена ученица Више женске школе, за учитељицу школе Сикиричке, 8. Марта о. год.

г. *Сава Тасић* бивши учитељ, за заступника учитеља II и IV разреда школе глоговачке, 8. Марта о. год.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Стана Николићева*, која је свршила V разред Више женске школе, за заступницу учитеља школе у Чокаштини, 8. Марта о. г.

II Премештени су :

У БЕОГРАДУ :

гђца *Персида Сретеновићева*, учитељица III и IV разреда женске школе обреновачке,

округа ваљевског, у IV разред женске школе на Дорћолу, 8. Марта о. год. по молби.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

г. *Милан Буквић*, учитељ сва четири разреда школе влашанске, у II, III и IV разред исте школе, 8. Марта, ове године по потреби.

У ВРАЊСКОМ ОКРУГУ :

гђа *Милева Милојковићка*, учитељица 1. одељења II разреда мушке школе алексиначке, у III и IV разред женске школе у Врањи, 12. Марта о. год. по молби.

гђца *Јелена Миљковићева*, учитељица II, III и IV разреда женске школе врањске, у II разред исте школе, 11. Марта о. г. по молби.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Стојан Вукићевић*, учитељ сва четири разреда школе доњокрчинске, у II, III и IV разред исте школе, 8. Марта о. год. по потреби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

Спасоје Тешић, учитељ школе миријевске, округа београдског, у I и II разред школе жабарске, 11. Марта о. г. по молби.

г. *Анта Голубовић*, учитељ III и IV разреда школе лаповске, у IV разред исте школе, 14. Марта о. год. по потреби.

г. *Димитрије Танасковић*, привремени учитељ 2. одељења I разреда школе лаповске у цео I разред исте школе, пошто су одељења спојена, 14. Марта о. год.

У НИШКОМ ОКРУГУ :

г. *Сретен Драговић*, учитељ 2. одељења II разреда школе пиротске, у 3. одељење III разреда школе нишке, 8. Марта о. год. по потреби.

У БУПРИЈСКОМ ОКРУГУ :

гђа *Марија Радиланова*, учитељица сва четири разреда основне школе глоговачке, у I и III разред исте школе, 8. Марта ове год. по потреби.

III Разрешени су:

у НИШКОМ ОКРУГУ:

Г. *Прока Биволаревић*, заступник учитеља школе ораховачке, 12. Марта о. год. по молби.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ:

Г. *Лазар Јанковић*, заступник учитеља школе у Свилеуви, 15. Марта о. године, по молби.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССV

5. Марта 1886. у Београду

Били су: *председник* Дим. Нешић; *редовни чланови*: Ј. Пецић, др. Н. Ј. Петровић, Н. Дучић, *архим.*, Љуб. Ковачевић, Ђ. Козарац, Драг. Плајел; *ванредни чланови*: Јев. Ђорђевић, Јов. Ђорђевић, др. В. Бакић, Жив. Поповић и Лаз. Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 304. састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 5 ов. мес. ПБр. 1846, којим се шаље Главном Просветном Савету молба пет наставника ужичке реалке, који моле да им се допусти давање приватних часова ђацима школе у којој су и да се на тај начин поништи ранији распис министарски о овоме питању од 7. Септембра 1881 г., ПБр. 6267, по коме је забрањено свима наставницима средњих школа да приватно уче ма којем предмету ученике онога завода у коме служе.

Г. Министар просвете на основу ове молбе позива Главни Просветни Савет, да изволи ово питање на ново проучити и доставити му своје мишљење о истоме.

Главни Просветни Савет после подуже дебате о овоме питању са 8 противу 4 гласа одлучио је: да се начелно не одступа од поменутог расписа, којим је ово питање регулисано — и да се по томе молба наставника ужичке реалке у целини својој не може уважити.

Пошто се у току дебате појавило мишљење, да би се у вечему могло од поменутога расписа одступити и учинити по молби настав-

ницима ужичке реалке, то је у овоме смислу нов предлог стављен на гласање и са 8 противу 4 гласа, одлучено је: да се наставницима средњих школа може допустити да спремају у течају године приватно за испит зрелости само ученике VII разреда гимназија и реалака.

С тим је састанак закључен.

САСТАНАК СССVI

14. Марта 1886. год. у Београду

Били су: *потпредседник* Н. Дучић *архим.*; *редовни чланови*: Ј. Пецић, др. Ник. Ј. Петровић, Ђ. Козарац, Драг. Плајел; *ванредни чланови*: Јев. Ђорђевић, Петар Живковић, др. В. Бакић, Жив. Поповић и Никола Стајевић.

Пословођа: Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 305. састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 13. ов. мес. ПБр. 2172, којим се тражи од Главног Просветног Савета дело „Геологија за више разреде средњих школа“ од г. Николе Деспотовића сунлента, како би се исто ма и непрегледано могло доставити писцу по молби његовој, пошто је он изјавио, да жели своје дело препрадити. Одлучено: да се дело иште од г. г. референата натраг и да се пошље г. министру просвете и црквених послова.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 14. ов. м. ПБр. 2264,

kojim се шиље Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело „Хемија за више разреде основних школа“ коју је за потребу школску израдио г. Раша Милошевић хемичар и технолог. Одлучено: да се умоле г. Бор. Тодоровић и Јован Докић да ово дело прегледају и Савету о истој реферују.

IV

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 12. ов. м. ПБр. 2164, којим се упућује Главном Просветном Савету „Предлог закона о установљавању женских радничких школа“ и позива се Главни Просветни Савет, да изволи овај предлог проучити и,

ако се с њиме начелно буде слагао, да учини у истој измене и допуне, које буде нашао да су нужне, зарад сигурнијег постигнућа постављене цели.

Најпре са 8 гласова противу 2 гласа одлучено: да се предлог прво прочита у целини својој у Главном Просветном Савету.

За овим је, са 6 противу 4 гласа, одлучено: да се не бира нарочити одбор за проучавање овога законскога предлога, већ да се исти упути наставном одбору, те да га он проучи и Савету извештај поднесе.

С тим је састанак закључен.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

Године 1531, Новембра 11. дошло је до битке код *Кашеле*. Капелички кантони били су надмоћнији и победили су Цирижане. И сам Цвингли, који се међу првима борио, добио је више рана, његов је коњ убијен и на послетку пао је и он сам. Један ратник из Ури познао га је, приђе му ближе и, кад виде да умире, викну: „Ти видиш милостивога човека, треба ли ти?“ Цвингли не одрицаше. Тада ратник клекну код изнемоглога и шапу му на уво: „Ако верујеш у папу, остаћеш жив.“ Али Цвингли се исправи и викну колико му год изнемогле силе допуштаху: „Ја верујем у Бога!“ „Онда умри,“ беше одговор, и одмах католик забоду протестанту мач у груди. Цвинглијево тело било је још истога дана спаљено на бојном пољу. Његови ратни другови, са великом опасношћу за живот избавише срце свога вернога пријатеља и учитеља и донесоше га у Базел једноме пријатељу Цвинглијевом, који ту беше професор. Али овај питаше са врло озбиљним гласом: „јеси ли ти његово зацело?“ И кад су га уверили, да

је то доиста срце несретног пријатеља, узе га он и баци у Рајну са речима; „Нама не требају никакве реликвије“ (свете мошти или поједини делови од њих.)

Јован Калвин (рођ. 1509 ум. 1564).

1.

Јован Калвин био је син једнога угледнога трговца из Њојона у Француској. Отац његов, који је због бистрога разума и чврстог карактера, стајао у врло великом уважавању, није се никако хтео пред децом показивати да их воли. Он је био строг и старао се да своју децу научи, да љубе оно што је добро. С тога је са сином поступио врло строго, и оно високопоштовање и страхопоштовање, које му је син свакад указивао, није му нанело никакве штете. Напротив кад је Јован одрастао, отац му је постао највернији саветодавац и пријатељ. Међу тим она строгост очева прешла је и на сина. С друге стране врло је живо утицао на дечка карактер његове матере, која је била врло побожна. Кад је с њом ишао

у цркву и видео је кад чита, пеца, клечи, моли се Богу и плаче, то је јако потресало његову нежну душу, и неисказано страхопоштовање пред Спаситељем, јако потресаше његове живце. Још из рана је навикаван, да често под ведрим небом клечи и да се Богу моли. И доиста он је ово чинио са највећом уердношћу и радошћу, па и кад је сам био.

Мали озбиљни дечко дошао се свима људима. Нарочито се дошао једном господину (Монтмор) који га је измолио од његових родитеља, да га са својом децом васпита. Са децом овога господина послат је он после неколико година у школу (Колегијум де ла Марк) у Париз. Млади, врло прилежни, послушни и смирени Калвин добијао је сваки дан највећа одликовања између свију својих другова, који су му с тога завидели. Калвин је увек налазио да нешто покуди у њиховим навикама, а тим су они постајали све рђавији. Он је био у свему врло поштен и осетљив, то је опет њима било криво, те су га увек дражили и ружили. С тога се код њега укоренила јака раздражљивост, осетљивост и самољубље, премда је он увек био наклоњен само ономе, што је било добро.

У једној преширици на латинском језику, у којој је својом окретношћу и научношћу привукао пажњу свију слушалаца, показао се тако, да је добио парохију у једном важнијем месту, и то у 18 години, где је свој посао отправљао на велико задовољство свију. Једно црквено имање купио је био још у својој дванаестој години, јер се тада тако проћердавало сувишно богатство цркава.

2.

Међу тим он је остао дуго веран стази, којом је пошао био. Један научен његов рођак (*Роберт Оливстан*) упознао га је најпре са Библијом. Том приликом већ се упознао са главним правилима нових реформатора у Немачкој и Швајцарској. Ње-

гово веровање у истинитост католицизма поче се јако колебати и ово произведе у њему такав немир, да се дуго није могао усаветовати нити се знао помоћи. Неко време надвлађивала је љубав мишљења, која је у детињству добио и стало га је грдне муке док је та мишљења као заблуде одбацио. Али ова борба у мишљењу трајала је само догле, докле о новој вери није добио тврдог убеђења. Чим је ово настало беше му немогуће, да и даље остане католички свештеник. С тога остави драговољно своје место и оде у *Орлеан* да учи права, због чега његов отац јако се обрадовао.

Са својом обичном вредношћу Калвин је за кратко време у правним наукама постигао знатан успех. Он се одрече свих уживања, јео је врло мало и до пола ноћи читао је књиге. Јест, он је растерао све своје пријатеље, који су му долазили и сметали му да учи и свима се замерио. И сами његови учитељи чудили су се његовом брзом напретку, и да би га довољно одликовати могли, понудише му докторско достојанство. Али он то не хте примити, јер је желео да слуша правне науке код једног славног учитеља права (*Андреје Алцијатуса*), који је дошао био из Италије.

На овом универзитету био је тада један млад Немац (*Волмер*) постављен за професора грчког језика. Са овим професором Калвин се упознао, и овај га наговори да учи старе језике и Нови Завет. С тога он баца правничке науке у запећак, а отпоче учити језике распаљен силном жељом, да као ширилац истинске Христове науке задобије част код Бога и заслугу код људи. И доиста он отпоче у оближњим селима да проповеда нову науку. Како је своју науку казивао од свег срца и из убеђења, то је он свуда налазио најживљег одобравања. На разне начине пробали су, да га задрже у Буржеу, али због смрти очеве он оде у Њојон а по том у Париз, где се одмах при-

дружио реформаторима из Цвинглијеве школе, који су били тамо налазили. Својим говорима, које је држао у тајним састанцима, задобио је срца свију у опште, а својим списима потпомагао је ширење нове науке. Већ у 24. његовој години задржали су га протестанти у Паризу за поглавицу нове цркве. Краљица Јована од Наваре, сестра краља Франца I, која је била тајна пријатељица нове вере, често га је себи дозивала и разговарала се с њиме о новој вери. Али кад су отпочета гоњења хугенота, морао је Калвин побећи из Париза и за неко време крио се код својих пријатеља. По том се усудио опет да дође у главну варош, али је одмах морао бегати да спасе свој живот. Нерадо, али одлучно остави он своје отачаство; „јер“, — писао је он — „кад истина не заслужује да станује у Француској, онда ја то још мање заслужујем. Радо ћу допустити да снађе и мене судба, која њу сналази.“ Он дође у Базел, где је тада Цвинглијева наука потпуно истисла била католицизам. И овде је нашао пријатеља и заштитника, па и учитеља, од којих је још по нешто могао научити. Овде је отпочео учити Еврејски Језик, са познатим његовим прилежањем. Пун жудбе да нова наука што више продре у његово отачаство и да задобије што више присталица он је написао књигу: „Настава у хришћанској вери.“ Ту књигу посветио је краљу француском, али његов дворски свештеник не допусти, да краљ ту књигу икада види.

3.

Године 1536. дође Калвин у Женеу. То је била варош, која је била одавно независна република и била је веома богата. Овде су већ два проповедника (*Вилем Фарет* и *Петар Бирет*) била распрострла нову науку. Оба духовника чим су сазнала о Калвиновом доласку навалише на њега молбама, да неко време код њих остане и да проповеда. Он је одиста држао проповед и народ му је тако одобравао, да је после у

великим гомилама ишао његовом стану да му заблагодари. У овом тренутку Калвин се није могао уздржати од суза и обећа да ће сутра дан опет проповедати. Нај-после Женевљани не хтеше га пустити већ га задржаше онде као проповедника. Његова служба била је сада доста угодна. Он је често путовао по околним малим општинама, да њихово уређење потпомогне, да постави учитеље и да стишава борбе. Поред тога он је још по нешто штампао, а између осталог по Лутеровим екземпларима један велики и један мали катихизис. Тако исто често је држао преширке и изазивао је друге мислиоце, да против његовог мишљења војују. Брз и сјајан успех са којим је његова вредноћа кр унисана, проузроковао је тврдоглаво упорство, које није хтело трпети никакво друго мишљење поред себе. Око неких обичаја у литургији он се завади са женевским саветом и с тога буде из вароши протеран. Чим су за то дознали Штразбуржани одмах га позваше као проповедника и професора Теологије на свој универзитет. И у овоме месту распространи он разумно богопоштовање и строги црквени поредак и задоби поштовање, које је граничило страхом.

Овде у Штразбургу емисли да се ожени и он нађе згодну прилику, ну није имао деце. Само три године остао је у Штразбургу. Његови пријатељи добили су већину у Женеви у савету и народ је жељно тражио прогнаног проповедника. Више пута молили су га да се врати натраг, али Штразбуржани га нису хтели пустити. На послетку на неодрживе молбе савета и грађанства женевског реши се да се на ново врати и године 1541. срећно дође у Женеу. Неколико миља далеко изађоше му у сретање. Нико не одобраваше његово прогонство, и сваки је скидао кривицу са себе. На послетку рече Калвин у шали једноме своме пријатељу: „Кад бих ја веровао уверава-

њима Женевљана, онда не би нико био крив за моје протеривање, и изгледало би као да су ме куће а не људи из ове вароши протерале.“

4.

Он опет сад отпоче да проповеда, да учи, пише и — да се љути. Његово морално осећање већ се бунило због тога, што неко узима интерес, или једну ствар продаје скупље него што је купљена, а он је није прерађивао. Да би учинио да Женевљани буду поштенији, саставио је строге црквене законе, по којима је кажњено свако непоштење, које би се доказало пред црквеним судом, који је за то одређен. Може се мислити, како је нарочито млађи свет био противан овој строгости. Међу тим стари људи налазили су у томе врло добар пример, а како Калвин не беше човек, који би започето дело у пола оставио, то је и нови поредак бар дотле постојао, докле је његов основалац живео.

Код Калвина није важио никакав углед личности. Један сенатор (*Ами Перин*) и генерал у Женеви био је непоштен човек и велики противник реформаторов. Један пут је он био кум једном детету, које је Калвин имао крстити. Он се одрече да га за кума прими и отворено изјави, да се за кума могу узети само побожни и скромни људи, за које се поуздано зна, да за добро њихових кумчади хришћанску бригу хоће да заложе. Други пут судски секретар, (*Бертајлер*) био је одлучен од цркве због неуредности у животу. Он се жалио савету и овај му дозволи после пола године да се може причестити. Узалуд је Калвин представљао, да се на томе човеку није приметиле никакве поправке. Сенат је хтео да употреби ову прилику, да утврди своју надмоћност над црквеном влашћу (конзисторијом). То је значило радити против Калвина. У недељу, кад је секретар хтео да се причести, држао је Калвин један ватрен говор против раскалашника и са проповеднице под-

викну чисто грмећи : „Ја ћу пре изгубити живот, него што ћу мојом руком пружити причешће недостојноме.“ То је такав утицај учинило, да су се бојали нереда у цркви и секретарови пријатељи саветовали су му да се удали. Али Калвин не остаде на пола пута. Окружен народом запрети он сенату да се у будуће не меша у ствари, које припадају црквеним властима.

У осталом, што се ублажила мржња, коју је Калвин на се навучао својом строгашћу, учинило је највише то, што је он био савестан, вредан и некористољубив, тако да су се и његови противници морали чудити. Калвин је био сиромах и он је то хтео и остати. Кад га је савет понудио, да му да један додаток он је то одбио речима : „Ја не радим за добит, други треба од мене да добију, а ја од других нећу.“ Његова плата износила је само 50 талира, дванаест мерица жита, два бурета вина и бесплатан стан. И од такве плате уштеднио је он у време неке скупоће двадесет талира и при том потпомагао сиромаше.

5.

Како се далеко може заблудити у ревности за вером, кад нема хришћанског стрпљења, показује историја несретнога *Серведе*. Михаило Серведа био је шпански лекар, али уједно је био велики мислилац и пријатељ теолошких испитивања. Он је живео и радио више времена у Француској. Са више учених људи онога времена дописивао се, па и са Калвином. Али овај се на скоро одрече дописивања с њим, јер је приметио, да Серведа о тројству божјем има друкчије мишљење него он, а нису се саглашавали ни у науци о судбини. Калвин је учио, да је Бог још од вечних времена одредио добре људе за блаженство, а зле за проклетство, а ми управо и не знамо, за што је овог или оног изабрао. Кад је Серведа изложио своје мисли у једној нарочитој књизи под насловом : „Обновљење хришћанства,“ Калвин га огласи

за безбожног јеретика, који у облику ђавола заваравља људе. Кад је Серведа по наваљивању француског свештенства уапшен, Калвин је шиљао својеручна писма оптуженога власти. Њега би осудили на смрт да му није испало за руком да из тамнице побегне. Он је ударио преко Женева и надао се да ће се у овој протестантској вароши моћи неко време одморити, и да ће бити сигуран. Али на жалост чим је Калвин дознао за његов долазак, сиромачни бегунац стрпат је у тамницу на његова наваљивања. Он се задиви кад је видео да на челу његових тужилаца стоји смирени и речити Калвин. До душе он га је посеђавао у затвору, али за то, да би га покренуо на одрицање замишљених заблуда. Али кад је Серведа, као и Лутер, који, кад нешто један пут сазнао као истинито и правично са свим стално потврђиваше до смрти, онда Калвин објави да је тај човек безбожан, непоправим јеретик и да као такав мора на ватри изгорети. Окривљени од страха изгуби готово свест. По том се опет опорави и позиваше се на правичност своје ствари. За тим опет мољаше за милост и милосрдност. На по-

слетку је желео, да се варварска казна спаљивања замени са блажом казном погубљења. — Све узалуд. Он је био дотеран на спалиште, које је било спремно пред саветском кућом. Још у последњем часу постидео је фанатике тиме, што је молио за све пређашње увреде за опроштај. Онима, који до последњег часа остадоше с њиме рече он: „Ја се не бојим смрти, али што је као преступник морам претрпети, то ми срце раздира. Исусе Спаситељу утеши ме као што си ти некад утешен био! Змај кога ми је требало победити надвладао ме је!“ Седећи на једној ниској клади привезан за колац, који је иза њега стајао, гледао је како се с муком припаљује гомила која је била од сирових и влажних дрва. Готово печен од тихе ватре, која се не хте разгорети, мучио се несрећник више од пола часа непрестано вичући: „Исусе, сине вечитога Бога, помилуј ме!“ На послетку народ, који је около стајао, сажали се и баци на њега запаљене гомилице дрва, које га после страшних болова угушише (27 Октобра 1553 год.).

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

ОСНОВНА НАСТАВА

I

„Што је *храна* телу,
то је *настава* души. —

Много зависи од тога, како човек гледа на неку ствар. Дивљаци у Аустралији газе и бацају злато, или га купе те га Јевроп-

љанима дају по што за што, јер га сматрају као обичај други минерал. Тврдица напреже све своје силе да до њега дође, и да га се што више награби: јер га сматра за центар свега. Образован човек обраћа на њега само у толико пажње, колико мора, јер га сматра само за средство, којим се подмирују *друге*

животне потребе. Ко сматра кућу као накит и израз богаштине, тај ће је тако и градити да му томе одговара; ко је пак сматра за склониште од непогоде спољне, и за храм живота и здравља, тај ће је и градити, да му одговара захтевима хигијенским. Турци сматрају женскиње само као средство за уживање мушких, за то их и спремају само за харем. Ко на њих гледа као на домаћице и мајке човечанске, тај ће их спремати друкчије: тај ће настојавати, да оне буду здраве и снажне, да познају послове и дужности и кућне и материнске, те да буду што способније и погодније, за то обоје. Ко на њих гледа као на људе, као на човека у опште, тај и у васпитању неће правити никакве разлике, сем оних, које већ сам под условљава. Видимо дакле, да се према разном погледу мењају и *цели* разне, па према њима и *средства*, којима се оне постижу, и методе, како ће се оне постизати.

Исто је тако и с духом или душом. Врачаре и врачарице, које сматрају душу као скуп ђавола, анатема и аиђела, једном речи: добрих и злих „духова“, употребљавају разне траве и трње, да измаме и истерају зле „духове“, кад у некога „уђу“, то јест, кад се ко разболи. Теолошко посматрање вели, да је човек „образ и подобје божије“, и „раб божи“, с којим Бог чини што год хоће, па читају молитве, и моле му се, или да му „да“ живота и здравља, да још поживи, или да му „узме душу“. Природњаци и лекари, који сматрају дух, душу, и све духовне радње као производе извесних процеса телесних који знају, да, чим се јави кака појава, мора бити ма где и ма кака *узрока*, који је производи, нити иду у духове, нити имају посла с молитвама, већ траже тај узрок, па или га отклањају ако је штетан или га намерно остављају, ако је корисно и добро оно, што он производи. Тако је и у васпитању у опште. Ко како гледа на душу и дух децији и људски, така ће и средства и начине употребити да га развије. Друкчије ће га развијати онај, који мисли да је он нешто ваздушасто и одвојено од тела, друкчије онај који мисли да је он спојен с телом и нераздвојено везан, а друкчије најпосле онај који и не мисли ништа. Ми улазимо у посао, у средства и методе, које су употребљаване у

нашем васпитању, па ћемо се постарати, да из тога изведемо погледе, који су владали у њему.

1. Наука Хришћанска

Кад се сетимо, да су наше школе поникле из црква и манастира; кад се сетимо, да се религија и религиозно осећање јавља пре науке саме; кад помислимо, да толика маса скоро свих народа још стоји без икаквог другог знања и науке сасвим на религији и поступа по религиозним убеђењима; кад дакле видимо, да религија свуда јаку владу има, а да је наука још врло слабо распрострајена, при свем том што је животу људском произдавала толика добра што их он има: онда можемо очекивати, да ће и наша настава, и наше васпитање, да се започне с Богом и религијом. А пошто су религије тако силне и разноврсне, и сваки народ чува и гаји своју, то и ми можемо унапред очекивати, да ћемо у нашим школама и нашем васпитању, наћи и нашу хришћанску и то специјално „православну.“ И донста, све наше основне школе и закон њин, и распоред ево започињу с „Наувом Хришћанском“, и то кроз све разреде, и скоро сваког дана. Ево у I р. молитава „Оченаша“ и „Богородице дјево“ и мојсејевих заповести. Ево у II разреду других молитава пуно, и „Катихизиса“ с целим „Вјерују“, у коме су свети оци прописали свету у што и како да „верује“. Ево у III разреду „Црквене“ или „Свештене Историје“ „старога и новог завета“, где нам се, разуме се сасвим догматски прича само о јеврејском народу и једном Богу, како је он „руководио“ свој народ. Ево у IV разреду, где се све то понавља и утврђује, с додатком неких још „прича из новог завета“. Дакле сасвим библијски, и разуме се, у духу „православне“ вере.

Сад да видимо како је то све предавано. Према овоме шта се предавало ми већ можемо и унапред погодити и како се предавало. Јер кад се сетимо психолошкога закона да дух не воли оно што не разуме и што га сувише мори, а видимо, да је цела ова наставна материја така, онда унапред можемо знати, шта ће нас сретати по школама. И заиста, ево шта веде извештаји. Изасланик

1879. године за округе смедеревски, крагујевачки и крушевачки вели: *Наука Хришћанска*. С њоме зло, да не може горе бити. Осим што се учи на памет (у питањима и одговорима) оно мало из књижице, друге наставе из религије и нема. О гајењу деце и страху божјем, у љубави према Богу и ближњима, у ономе што је суштина нема. Известилац за исту годину за округ београдски вели: „Хришћанска наука још понајбоље стоји према деца на много места не разумеју молитава.“ Известилац за варош Шабац исте године вели: „да молитве са славенским текстом јако оптерећавају памћење ученика I разреда, просто за то што не разумеју што говоре. Осим тога преводе они исте молитве и на српски. У место три молитве са словенским текстом имају деца с преводом да уче шест молитава.“ Један известилац за београдске основне школе вели како је приметно, да се текстови добро не преводе, но се текст: „и остави нам долги нашја, јакоже и ми остављајем должником нашим“, преводи: „и опрости нам грехе наше *иак кемо* и ми опростити другима“, и текст „треће заповеди“: „не помињи имена божјег *забадава*“. Други известилац 1880. за исте школе вели: „Што се тиче појединих предмета, приметио сам да се наука хришћанска на више места механички учи и да се деца муче више неким формалностима и чудесима, у место да се највећа пажња обраћа на моралну садржину и вредност религије“. Изасланик за крајински округ вели, да се настава из веронауке врши најзастарелијом методом, и да се учитељи и за пропитивање „служе књигом“, и наводи за то овај пример: — Учитељ: О чему говори глава четврта? — Дете: „О вери.“ — Учитељ: „Шта је вера?“ — Дете: „вера је дар божји итд.“ Изасланик за руднички округ исте године вели: „Наука хришћанска се предаје за сада понајвише од речи до речи из књиге . . . просто механички и оним редом, као што је у књизи. . . Довољно је, вели, знати словенски текст, превести га на српски — и тиме је све постигнуто.“ Изасланик за крушевачке основне школе вели: „Она се одмах од почетка почиње предавати као наука о вери и учи се просто на памет. Од ове погрешке сачували су се одлични учитељи . . . тим, што су у предавању упо-

требљавали моралне приче из библије. У Мајдеву није учитељ преводио деци молитвице, а ученици сталаћски и врбнички нису знали ни на руско-словенском језику.“ Па онда додаје: „Ако се предавање науке хришћанске не удеси тако да утиче на васпитање, онда би боље било у нижим разредима и не предавати је.“ Изасланик за округе пиротски и књажевачки овако карактерише једну школу и овај предмет: „Долазите у једну школу, у којој је учитељ и ђакон у исто време. Видите 12 слабуњаваца одвојених у 2 засебне клупе и ту се шћућурили на гледе, како ће да се испитују њихови другови. Они сироти ништа не знају, сем неколико молитава и песама. Њих је учитељ као „тупе“ и „глупе“ издвојио па занемарио. Њима се унапред зна, као „тупоглавима“ да ће понаврати, тек само нек иду у школу да се навикавају на гутање прашине. Почнемо испит са осталом децом, која су редовни ђаци. Треба да се пише на таблицама. Једна трећина нема таблица. Та трећина пише „случајно“ рђаво, и њима је господин казао да не доносе таблице на испит. Ето како се ђаци српски васпитавају. Из науке Хришћанске у I разреду знају деца све молитве, којима се православни Богу моле и то на оба језика: и црвенословенском и чисто српском језику. Нема молитве, па ма како она тешка и неразумљива била а да је он није својој деци предавао“.

Ето то веле ревизорски извештаји.

Из свега дакле видимо, да се овај први наставни предмет данашње школе свуда предаје; механички, на памет, и из књиге. А последњи пример (пиротског известивоца) врло лепо нам казује, како он може понегде толико да претегне, да угуши и све остале предмете. Њему се придâ највећа важност; њему се жртвује највише и времена и труда; и све иде механички. Да пак ово за децу није лако, него, напротив, да је за њихов жив и слабачак дух врло тешко, то се разуме по себи, и ако известивоци о овоме не говоре изриком ништа. Само двојица од известилаца рекоше да се деца „оптерећују“ и „муче“ узалуд, и известилац пиротски, на другом једном месту, вели: „У мало се заплакао сам на неким местима, а до срца ме је заболело, видећи бистру и веселу децу како су

наопачке и лудо учена, како су осакаћена и убијена у најлепшем добу своје.“

Сад, кад узмемо у обзир да су извештаји већином склони да ствар више улепшају, но преставе грђу по што је; кад се сетимо, да известиоци за кратко време од неколико минута, што пада на овај предмет, не могу ни приметити све оно, што би иначе могли да виде да остану дуже; кад узмемо у обзир, да је од осам стотина и неколико учитеља основних школа пуна половина из Богословије и Гимназије, а половина од оне друге половине из Више женске Школе, и основне, па кад се сетимо, да је и она чистија четвртина опет производ ових школа и ове наставе: онда би пре могли још да погоршамо ревизорску оцену и суд, но да га ублажимо. Али у онима речима је већ казато све. Предавано је *сасвим механички сасвим напамет*, и деца је било одвећ *тешко и непријатно*.

Имамо да споменемо још једну тегобу, која стоји у свези с овим предметом. То је „Црквено појање.“ Деца уче све црквене песме за одговарање на вечерњи, јутрењи, служби, недељом и о свима празницима. Разуме се, да и то иде сасвим механички. Јер ко ће да објасни деци толике песме и изразе, које ни сами учитељи добро не знају? И најобичније „Господи помилуј,“ „Тебје Господи.“ „Амин,“ итд. деца насигурно не разумеју, нити им се може објаснити како ваља, кад не знају оно на шта овако одговарају. А то им се не може објашњавати у свој опширности, онако, како психолошки закони захтевају, те да то буде од користи духу, било као знање било као осећање. Деца дакле насигурно и овде имају данас једну муку, један механизам више, и то у толико тежи и штетнији, у колико је он скопчан и с гутањем прашине и у школи и у цркви. Али је чудно, да ни један изасланик не вели о овоме ништа. То је по свој прилици за то, што се оно не пева на испиту, те се и *не види*, а многи од изасланика мисле да се оно разуме под Науком Хришћанском. Или можда сматрају за малечкост. Знајући све тегобе с којима имају с ове стране да се боре и ђаци и наставници, и знајући колико то шири и потпомаже механизам, па и индиферентизам и спрам школе и наставе и спрам цркве и религије,

ми имамо и разлога и права, да ово иста-кнемо мало јаче. Механизам је већ по себи довољно тежак и мрзак; у томе се и изасланици сви слажу. А где је он још везан и с толиким напрезањем и штетношћу за здравље, као што је овде случај, ту се може мислити, колико он може утицати на децу с васпитне стране и развитак њин. Јер деца и ако пису свесна те штете и те тегобе, она је *осећају*, а психолошки је истина, да све што производи непријатна осећања, то се не може волети, а све што се не воли, то не може утицати као васпитно средство које развија срце.

У свези с овим не треба да изоставимо ни *идење деце у цркву* сваке недеље и празника и *певање у њој*. Деца увек морају да иду у цркву. Изузета су само венчања и сечење колача. Онолике песме што се у школи уче, сад имају у цркви да се певају. И о овоме немамо никаквих извештаја. Једини је изасланик за округ Ђупријски (за 1881-2), који нешто мало спомиње о овоме и вели само ово: „У интересу би школе било, да учитељи не иду бар на вечерњу у очи сваке недеље и празника, којих има на 70 и тако губећи суботом свако после подне издангубе читав месец школског рада.“ И то је све. А што се и колико се издангуби спремајући се за цркву („одговарање,“ песме, „тропаре,“ „часловац,“ „апостол,“ итд.); колико се у то и снаге уложи; колико се око тога прашине прогута; како осећање у деце то изазива; о томе у извештајима не налазимо ништа. За нас је овде довољно, да констатујемо само онако како стоји: да поред онога што се у школи предаје из овога предмета, ђаци иду и у цркву; да иду увек; да у њој певају и учитељ и ђаци, и да се, за то, и у школи уче све црквене песме, што се кад певају у цркви, и што је за „одговарање“ и певницу потребно.

Деца се моле Богу увек и кад дођу у школу и кад пођу из школе кући.

2. Српски Језик

Пошто је Филологија била можда прва од наука, које су се издвојиле од религије и метафизике; пошто је матерњи језик тесно везан с народношћу и патриотизмом, што је

било основица за опстанак народа и за стварање држава; пошто су с њима везани и два јака фактора за даље развиће, две највеће вештине: *читање* и *писање*: то имамо права да очекујемо, да ће за религијом и језик доћи на једно од првих места. А кад се још специјално наших прилика сетимо, како нам је језик матерњи с две стране био потиснут туђинским елементом, како је у почетку овога века књижевност наша започела с језиком сасвим ненародним и ухватила била прилично јака корена, тако, да се и данас још јако опажају у њему трагови „славеносербски“: то тим пре можемо ишчекивати да ће језик наш народни доћи на једно од првих места и у школи нашој. А кад имамо на уму овај механизам којим се започела основна настава па кад се сетимо још и неспреме наставничке и општега непознавања дечијега духа, а не заборављамо, да је Граматика више ствар логике, ствар апстрактна, а језик израз онога што се *зна*, и да је он врло тежак и сувопаран онде, где се нешто *не зна*: онда можемо још унапред мислити, да ће и с њим бити кугуре, и да ћемо и у њему наћи механизма, можда и сувише.

Ајде да видимо шта веле извештаји.

Пошто је ово предмет, који сваки човек мора да зна, па ма којој он струци иначе припадао, то можемо очекивати, да ће нам о овоме предмету и изасланици дати много више и разноврснијих извештаја. Сем тога, кад се сетимо како кратко време имају изасланици за овај свој посао, и кад узмемо још друге неке прилике на ум, ми можемо унапред мислити, да ће и извештаји износити више ствари површне и спољне, формалне: а да ће се у језгру саму, у дубину и суштину ове наставе, спуштати врло мало. Морамо дакле бити врло смотрени, да не изведемо погрешан закључак.

Да поделимо преглед овога предмета на говорење с мишљењем, на слушање, на читање и писање, на Граматику и на декламавање.

1. Ми знамо да је реч само спољни знак или израз за оно што се зна, и да је према томе цео говор и језик *израз* онога што већ постоји у духу. Према томе и језик се никако не може замислити без оне његове садржине, без онога што он казује. Увек је дакле главна и преко потребна та његова

садржина, па тек онда да се јави језик, реч и говор, којим се она бедежи. То не смемо никако сметати с ума, ако желимо да будемо тачни и да изведемо закључак истинит. Најпосле, лако ће се увидети, да то у главном и јесте језику и учењу језика *цељ*: да тачно казује оно што дух зна и осећа. Без ове садржине своје учење језика не може ни имати никака смисла.

Шта веле извештаји о овоме? — Ништа. Од двадесетину извештаја што их имамо једини је извештач београдских основних школа за 1879 г. који у својем извештају вели од речи до речи овако: „*Вежбање у говору*, какво се захтева, врло је ретко — а описи који би требало да се употребе на ту *цељ*, губе се у празном разговору — са малим изузетком — без свакога плана... Ако је *цељ* језикословне наставе у основној школи та: да ученик у првој линији зна исказати усмено и писмено све оно што *мисли*, *осећа* и *хоће* и да разуме свачије *мисли*, *осећаје* и *вољу*, било то исказано усмено или писмено, па да се помоћу тога може касније и сам образовати — онда је у опште све друго постигнуто пре, него та *цељ*.“ — И изасланик за крушевачки округ (1880 — 1881) помиње: „Само у школама најбољих учитеља навикнути су ученици да излажу своје *мисли* кратко, јасно и разговетно... Најсмисљенији и најлепши говор чуо сам у *рибничкој* школи.“ И изасланик алексиначки, за исту годину, вели: „Кад се ученик навикне да разуме наставника и да своје *мисли* правилно исказе, моћи ће лако схватити и суштину науке“ (граматику). И ето то је све. Од *Оцигледне наставе*, то јест од наставе, где се ствар *разгледа* и *види*, па се о њој *мисли*, и те *мисли* *исказују*, ни помена нема. У двадесет извештаја те две речи нема.

Па шта да кажемо о томе? У колико нам је познато стање ствари, ми у опште можемо рећи ово: да, сем неколико учитеља који су изишли из Учитељске Школе, сви остали и не знају шта је то *Оцигледна настава*, а то ће нам потврдити и остали предмети. Према томе, и овај *први корак* и *темељ*, језичне наставе, мишљење и говор, не само нису довољно гајени засебито, већ никако.

2. Познато је, да људи, који се роде глуви, буду и неми. Отуда и те две речи увек иду

спојено: „глуво-неми.“ А за што? — За то што не могу да *слушају*, кад други говоре. Слушање је дакле први, да не речемо и најважнији, услов за говор и језик. Познато је пак, да деца још *не умеју* да слушају. Зато је у њих још врло тешко да споје реч коју чују с представом коју већ имају. (Отуда и оно споро сећање код деце, кад их неко нашта подсећа). Очеvidна је дакле потреба, да децу треба вежбати и у томе. Деца, која су вежбана у овоме, способна су да прате човека и кад им најбрже нешто прича, и сама се увек врло брзо сећају свега. Напротив деца, која не умеју да слушају, изгледају врло блесави, и ако мало убрзате у говору, можете их помести тако, да само блену, као сточица. Велика је дакле разлика не само за говор, језик, већ и за цело умно образовање, да ли деца умеју да *слушају* или не.

О томе нам извештаји још мање говоре. Од свега што можемо наћи, то је ово. Известилац неготинских основних школа за 1880 и 1881 вели:... Извежбаност свију чуда код деце једва нађох у пет — шест учитеља — питомаца учитељске школе. У осталих школских посленика: ако је извежбано око није уво; ако је уво — није око, такнуће, итд. “ И то је све. Па шта сад да речемо о томе? Ако имаћемо на уму што изасланик пиротски вели, да је механизам тако преузео мах да је „свест праву потискао — потиснуо је у несвест,“ и „да изгледају жалосни и учитељ и деца и цела околина,“ па видимо, да се готово сви изасланици у томе у главном слажу, по свима предметима скоро, онда се пењемо ни мало сумњати да изведемо закључак и речемо: да је намерно вежбање у слушању у нас још управо ствар непозната.

3. О читању већ имамо извештаја повише. Без сумње то је највеће једно добро, једна највећа вештина, што школа може дати. По себи оно само није никако добро. Али је једно од највећих и најопштијих *срестава* да се до самога добра дође. То је добро оно, што у себи садржи оно што се чита. За то читање само, без онога што оно садржи, и не вреди ништа. Подајте једноме да чита немачки, који не зна немачки, или подајте сељаку, који је писмен, да чита вишу Математику, или Механику, или Психологију, Филозофију, итд. па ћете видети шта вреди само

читање без садржине његове. „Читање с разумевањем,“ траже педагози. *Разумевање и читање*, тражи Психологија и Природа.

И кад се обазremo на ту важност читања, онда нам неће бити чудо, што оно у свима законима свих основних школа, па и средњих виших, свагда стоји на првом месту. „*Читати*, писати и рачунати,“ то су били први задаци свих започетних школа до данас. Исто тако, неће нам бити чудо, ако по многим школама наиђемо, да је оно апсорбовало готово сву осталу наставу из језика, те да се све свело само на читање.

Сад да видимо шта кажу извештаји. Изасланик за смедеревски, крагујевачки и крушевачки округ за 1879 годину вели: „Колико се више настојава, да деца умеју познавати и разликовати речи, толико се мање пажња обраћа техници читања. Ретко је читање *тачно*, а читање с *разумевањем* (логично) и читање *лепо* (естетично) по готову се иселило из наших школа.“ (Као да га је некад било) Изасланик за округ београдски вели: „Само у најбољим школама умеју деца и да мисле о ономе што читају. На много места још и сад се чита певајући, из чега се види, да заједнички читају. Овако радећи и не могу мислити о ономе што прочитају. Поред тога обично долази још да деца не пазе на свако писме у речи, коју читају, него загледају само прво, па ће рећи ма коју реч, која се почиње писати истим писменом...“ Изасланик за округ руднички 1880 вели: „Исто тако, слаба се пажња поклања правилном читању.“ Изасланик за округ јагодински каже: „Највећа је мана што се чита певајући. С тога (?) многа деца не разумеју оно што су прочитала или ако знају нешто, то је само повторавање онога што су прочитала на памет. Где што још и то, што деца не пазе на свако писме у речи коју читају, већ само на прво па изговарају често погрешно (сасвим) другу реч.“ Ово последње спомињу још неколико изасланика. Изасланик за округ крушевачки вели: „Читање је више механично, течно, него логично; естетичнога, готово и нема. Тек мало је школа, у којима деца и мисле о оном што читају.“ Изасланик алексиначки вели „требадо би обратити већу пажњу на правилно и естетично читање,“ а то ће значити да *није* било довољно обраћена.

Једини изасланик Ћупријски за 1882 г. каже:

Читање је у већини школа тако, да се не може боље пожелети а и причање прочитаних комада, код неких је само где што механично, врло је мали број оних, у којима деца и не мисле о ономе што читају или причају. . . .“ Ето то је све што веле извештаји о читању. Већина дакле вели, да је оно било механично, мало логично, а најмање естетично. Што многи изасланици о овоме не помињу ништа узрок је сво: прво, што је већина обратила сву пажњу из српског језика на граматiku (као што ћемо видети), а друго што многи изасланици пишу ни говорили специјално о појединим предметима. И без сваког даљег истраживања, ми слободно можемо остати при овоме закључку, који излази из већине ових извештаја, који су поменули читање, а то је: већином с неразумевањем, мало с разумевањем, ни мало чисто и лепо као кад се говори.

4. Писање је више ствар практичне потребе. Оно није никако средство да се нешто научи, али је средство да се искажу мисли и даљњима, и да се нешто заслужи у животу. Било да се исказују своје или туђе мисли, тек оно има да изврши једну потребу, а то је: *исказивање мисли* на артији, писмено, било свету садањем, било будућем, За то га баш свуда виђамо одмах после читања. Оно има: да искаже *своје мисли (напише)*, и да искаже *туђе (препише)*. То му је главно. На кратко: оно има да стави мисли на артију, па да их преноси и у најудаљенија места и у најдаља времена. Није чудо дакле што га стављају људи одмах после читања. И ми имамо право да очекујемо, да ће му и изасланици поклонити довољно пажње.

Да видимо шта веле изасланици. Изасланик за округ смедеревски, крагујевачки и крушевачки вели: „Што се *писана* тиче, и оно се приметно занемарује. Оног негдашњег лепог рукописа, који је тако чест био у нашим основним школама, по готову нема више, а место тога уселио се или сувише ситан, или довољно неположен, или утрпан, или некако чудновато, сасма нечитко изведен.“ Осим простога преписивања, готово других писмених вежбања слабо се налази, а најмање оних, која се траже упуством уз наставни план и ручном књигом за усмена и писмена вежба-

ња.“ Изасланик за округ београдски споминје само кратко „да деца у писању не умеју да одвајају реч од речи.“ Известилац један за Београд (1881) каже: „*Писање* се не учи свуда по једним истим прегледаоницама, и с тога има велике разноликости у писању.“ Изасланик за крајински округ вели просто: „*Писање* је добро.“ Изасланик за округ крушевачки каже: „*Писање* је већином лепо, али преписивање доста погрешно. Томе је крива нека наопака метода, која допушта деца да преписују како хоће, само да се науче писати. Писмених вежбања нашао сам у Триавцима, Рибнику, Трстенику, Кошетину, Брусу и Крушевцу, али је највише по овоме урађено у Триавцима. Најразговорније пишу ученици у школама среза козничког.“ Још нам изасланик за Ћупријски округ каже: „*Писање* је на неколико места правилно, читко, и лепо, а на више места опет у свему је обратно.“

Толико нам причају извештаји. Шта можемо, као сигурно, извести из свега овога?

Прво морамо подврћи критици ово казивање изасланичко. Ми видимо да они сви из реда више обраћају пажњу само на спољну, естетичну страну. Они казују, да ли је писање било лепо или није, и како су деца преписивала. Једини су први и трећи од горњих изасланика, који су, као што видесмо, обратили пажњу и на ону другу страну. Петнаестина изасланика, који писање и не споминују никако, ваљда су се просто задовољили с „лепим“ или „добрим“ писањем. А не треба сметнути с ума, да је ово само *први ступањ*, и, да не речемо, споредна ствар у писању. Оно што је у писању главно, то је она друга страна. То је логично и правилно исказивање својих мисли написмено, и исписивање или преписивање туђих.

Кад дакле сад узмемо у обзир, да први изасланик вели да „осим простога преписивања других писмених вежбања и нема,“ и да је трећи изасланик „писмених вежбања нашао само“ у неколико школа, а сви остали или ћуте или просто веле: „писање је лепо,“ или није лепо, и деца греше у преписивању,“ па кад се сетимо, да се до скоро све писање састојало само у „краснопису“ и лепим „прописима,“ а да су „писмена вежбања“ скоро и уведена, даље кад узмемо још неке прилике на ум: онда можемо као поуздано из-

вести ово : да се силом вршила као што ваља и она прва половина задатка ове гране језичне и научне што се зове : Писање, а да се од друге половине онажају само трагови.

5. „ГраMATика је наука, која учи правилно говорити и писати.“ И одиста, и ако се може знати цела ГраMATика па опет незнати ни правилно говорити ни писати, она је увек заузимала прво место у настави из језика. Шта више, она је пуно пута прогутала сву осталу наставу из језика и она остала једина. Напустио се *жив говор* и *извођење* правила из њега, па се везало за мртве речи, а врло често и за једну малу књижицу, што се тако исто зове. Тако се од ствари сасвим отишло, и упустило у узалудне и мучне апстракције, тако мучне, да деца за мучније не знају. Од нечега живог, врло познатог и блискога, направио се нешто мртво, страњо и крајње сувопарно.... Очекиваћемо дакле, да и овај предмет нађемо у нашој основној настави, и да му се прилично и времена и трудбе жртвује. Очекиваћемо још, да он болује од ове опште болести његове : да напусти живи говор, па да иде у апстракције.

С пажњом ћемо прво саслушати шта веле изасланици. А пошто је ово предмет, где се мање више сви изасланици разумеју, па ма којој струци они ипаче припадали, то можемо и од њих ишчекивати много више извештаја, но што смо их имали до сад. Но пошто они више гледају на ГраMATику као на науку, то ћемо и приметити, да многи с те стране и оцењују, а мање с оне друге стране, са стране практичне *примене* њене у школи на децу, и *користи*, коју она доноси њима.

ИЗАСЛАНИК ЗА ПОМЕНУТА ТРИ ОКРУГА (1879) и не помиње је. То је врло значајно. То је човек, који мало по из ближе познаје живот основне школе, па је није по свој прилици ни тражио, већ је обраћао пажњу на саму суштину њену — говор, с којим је био задовољан. Известилац за београдски округ вели : „Оно мало знања што деца морају(?) имати из граматике, обично је врло слабо.“ ИЗАСЛАНИК ЗА ВАЉЕВСКИ И ПОДРЈАНСКИ ОКРУГ каже : „У српској граматизи се.... обилази прописани програм. У многим троразредним школама учи се и само мењање именица, придева и глагола, док се по програму тражи само распознавање речи по врстама.... Ова

опширност у српској граматизи у колико сам могао опазити, иде на штету целокупног рада и наставе.“ ИЗАСЛАНИК ЗА ОКРУГ ШАБАЧКИ каже : „Српска граматика по моме мњењу не треба да се у оволикој опширности предаје ; познавање видова речи оставио бих чак за онај разред, у коме се учи граматика ; са апстрактним појмовима не бих мучио недораслу децу. Има н. пр. између једних истих видова речи финих разлика, које деца не могу лако распознавати ; са простом дефиницијом, какву учитељ о распознавању видова речи деци даје, тешко је обухватити све речи једне исте врсте, а има их које су по облику истоветне, а по употреби у реченицама долазе у ову или ону врсту речи и т. д. У кратко : познавање видова речи није тако лака ствар ; ђак треба да добро изучи и етимологију и синтаксу, па тек онда да му буде могуће поуздано распознавати врсте речи.“ — Из овога посредно видимо, да се ГраMATика предавала у великој опширности,“ и да је она „мучила децу.“ Један од београдских изасланика вели : „Из српске граматике учи се у неким разредима више него што би требало и више него што је у распореду прописано, а тиме деца не науче фактично више, него се без нужде и пре времена муче апстрактним појмовима.“ ИЗАСЛАНИК ЗА ПОЛОВИНУ КРАЈИНСКОГА ОКРУГА вели : „Српски језик — најлошије напредује. Обично су учитељи у овом предмету теорисали, па понегде и до највећих финоћа не гледајући на живи говор, који би им рад олакшао, и веома мало на-њ осврћући се у другим наукама. Сами учитељи не владају колико треба знањем српског језика, а доста их има, који не распознају добро ни врсте речи. — Ретки су који обрађиваху логички пословице и загонетке ; а познато је, како оне јако утичу на васпитање и како се у њима сачувало много-годишње народно искуство и поређење. Најслабије су деца у опште распознавала речи.“ ИЗАСЛАНИК ЗА ОКРУГ РУДИЧКИ вели : „Српски језик, предаје се већ боље, али опет старински, у дефиницијама као н. пр. шта је придев, или шта је именица и т. д. место да се дете поступно доведе до тога, да само из примера изведе правило.“ ИЗАСЛАНИК КРУШЕВАЧКИ вели : ... Врсте речи често се мешају. Најтеже се разликују придеви од прилога. Особне именице

знају се, а остале врсте мешају се једна с другом. Збирне именице нико не зна. Падежа има 7, али глаголских облика нема свију. Термини се узимљу свакојаки, само не они, што су усвојени у вишим школама. Што се граматика наопако предаје, крив је...“ итд. Један изасланик вели „граматика се предавала сасвим погрешно, по књижици коју би требало избацити из школе,“ и још неколицина помињу, да се негде предавало не 7 него 6 падежа.

Толико нам јављају извештаји. Из њих видимо дакле потпуно оно, што смо према општем стању ствари и очекивали. Видимо, да је Граматика ушла и у основну школу; да јој је дато доста, и много, простора; да је она не само заменила живи говор, него потисла у неколико и остале предмете; и, да су изасланици одиста обратили већу пажњу на њу, као на науку. Видимо дакле јасно: да је и она предавана апстрактно, и да је децу мучила голим речима и дефиницијама.

6. У вежбање у говорењу, и језик у опште, долази и декламовање. Старо учење на намет осуђено је за на век по свима предметима. Декламовање је једино остало, где се нешто учи од речи до речи. Па ни оно никако не сме да буде без разумевања, већ потпуно с разумевањем. Прво да се разуме, па онда да се учи онако, како је написано, или како је други казао. И одиста, има смисла, кад је неко нешто особито лепо казао, нарочито у песми и стиху, да деца покушају да

га и запамте од речи до речи: да га науче напамет. Она то и воле, само кад га разумеју. Сем тога, ту се профитира с више страна. Деца чују нешто ново, виде како се то казује, и вежбају се да га лепо као своје искажу. Или што се вели: деца се богате мислима, речима и осећањима или изражавањем.

Али залуд ћемо тражити у изасланичким извештајима што год о овоме. У једнога јединога изасланика за Београд налазимо само ово: ... „у неким школама уче деца декламовати и то на неким местима само поједина — али то се декламовање узима врло олако без целесходнога избора песама по облику и по садржини. Шта више деци се самој оставља избор, па деца учивши сама ону песму, научила су је сасма погрешно, те је тако исакаћену изнису пред публику, којој треба да се представе мисли и осећаји дотичнога песника, пак да се дојме и његова срца... У овом случају срећа је за самога песника у томе, што му се прећути име, — а ми који слушамо баш и не мислимо толико о њему и његовим осећајима, колико с нестрпљењем очекујемо крај самој песни.“

Шта можемо сада извести из тога? — Ништа друго, него: да већином није ни предавано, а где је предавано, оно је механички предавано.¹⁾ —

¹⁾ Они, који пису предавали, имали су канда и право. Јер кад се сви предмети декламују, онда што ће још неке друге декламације обашка?..

(Наставиће се)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од
Александра Бена

ГЛАВА СЕДМА

психолошка поступност у предметима

(Наставак)

4) По што природна одвратност према општем, и сувише јак интерес конкретних индивидуалности највише смећу образовању општих појмова, то је у толико важније, да се потпуно тачно разумеју и сазнају сред-

ства, којима се тај штетан утицај сузбија. За ово долази на прво место појав једнакога.

Кад дух у један пут увиди једнакост код оних ствари, које су му догле изгледале, и које је он сматрао, као различне

онда се он зауставља неко време на том проналаску, и та га појава раздрагава. Ово образује један велики део нашег интелектујалног интереса, по што нас то не само са општим и апстрактним измирује, него још даје особиту драж тим радовима, кад се примени на вишу област. Разноврсност примера и труд, који је дух пре морао уложити за њихово схваћање, још и више повећавају ону духовну драж при открићу једнакости.

5) И другим начином може се савладати онај отпор против прелаза од интереса, који улива индивидуалност, апстрактним појмовима, а то је, да се свуда ради са обзиром на узрок и последицу у свету. *Појам о узроку и последици, круна целе научне зграде, јесте један од првих појмова, који детињем духу свићу.* Уз најпростије покрете иду и приметне последице: кад падне столица чује се дупа, а кад се храна узме осећа се пријатност. У овим случајевима почиње сазнавање узрока, и оно се још од првог почетка тачно схваћа. Кад неки предмет изазове каку промену или неки утицај, онда он утиче при томе само *једном* од многих својих особина, које он има: за око облик, за руку отпор, за уво глас, и примећујући појединце ове утицаје, долази се до анализе или апстракције особина, које разне утицаје проузрокују.

Раздвајањем утицаје ми понајпре долазимо до тога, да тежину упознамо као једну особину ствари, и тежину столице да сматрамо као једну засебну њену особину, коју она има заједно са осталим стварима. Али да се ово по утицајима сазна и свака особина за себе издвоји, не смемо колективне (заједничке) индивидуалности ствари ни сувише брзо, а ни сувише лагано износити. Дете зна шта је у опште седиште, по што је најпре на својој столици, а после на другој какој или некој клупици седело. На овај начин оно долази до доста уопштених представа.

6) Да би се утврдила једна уопштена представа и стално у духу одржала, најбоље је да се упозна неколико репрезентативних примера. Да ли ће бити потребно мало или много таквих примера, то на првом месту зависи од тога, кака је представа. Тако: за просте облике, за тежину, за течност, за провидност потребно је врло мало примера; а за метал, биљку, дрво, тицу, средства за храну, неку снагу, једно друштво, потребно је много таквих примера.

7) У опште се узима, да име треба дати са општом представом. Уз ово после долази у згодно време и дефиниција, која заједно са репрезентативним појединостима утемељава представу у духу. Дефиницијом се нахођи неколико простијих представа, за које се претпоставља, да су већ познате; а резултат и успех од дефиниције зависи од тога, да ли су те представе доиста раније научене или нису. Тако на пр., за круг ми имамо: 1) репрезентативне примере; 2) Речи Евклидове дефиниције. Обадвоје заједно сачињава садржину наше представе о кругу.

У оним случајевима, где се један појам образује из других, раније стечених појмова, и сама је дефиниција довољно и потпуно објашњење, без икаквих појединости. Ово се дешава у математици, кад је ученик већ упознат са елементарним појмовима о броју, једнакости, линији, углу, површини и курфама (вијугама). У таким случајевима била би чиста узалудна дангуба, кад би се наводили поједини примери о троуглу, четвороуглу, многоугаонику, кугли или кругу.

У обичном току мешовите наставе ради се и нехотице са обе ове методе у свези. Кад учитељ објашњава „краљевину“, он обично наводи и поједине примере, на пр., Енглеску, пруску и т. д., али у исто време објашњава опширније једну краљевину као земљу (станиште) једнога народа, који заједно под једним краљем живи. Можда је

још и понајобичније, да се дефиниција најпре да, па онда да се примери наведу. Река се дефинише овако: „велика количина воде, која се кроз многобројне канале са узвишенијег земљишта слива у једно корито, којим после тече у море.“ Још би имало да се наведу примери, којима би се различни делови дефиниције објаснили.

Толико о великом прелазу од конкретног апстрактноме. Аналитичка или логичка поступност у настави обухвата следеће разликоване одељке.

Прво, што је и најочљивије — од протога сложеное.

Друго — од појединога општем и апстрактноме.

Оба се ова правила морају сматрати као фундаментална, и њима је скоро све обухваћено. Међу тим они имају и својих различитих страна, које ми морамо разгледати, као засебне самосталне случајеве.

Треће — од неодређенога одређеноме или још боље: од неограниченога ограниченоме. Нама се, на пр., покаже само неодређен, неограничен и необјашњен факат, да сва тела падају на површину. За тим следује најближи корак, да се тај факат упозна одређеније, под одређеним односима и ограничењима — коси ток воде у рекама, пењање дима, избацавање вулкана. Ученику астрономије најпре се казује, да се сунце налази у центру небеског система, а да се планете око њега окрећу. Доцније се круг преобрати у једну елипсу са сунцем у њеној жижи. Доцније се докази наводе, да је прави центар средишна тачка тежишне снаге сунца и свију планета. У првим стадијама се пропуштају она важна ограничења и не спомињу се ученику, а то је због тога, што тако захтева ученикова снага схваћања. Међу тим износити факте у овако неодређеном облику, као што се код почетника чини, није ни мало лака ствар, и потребно је ве-

лике опрезности при таком раду, па да се никака нетачност не увуче.

Четврто — од емпиричкога разумноме или научноме. Ово је стварни модус прелаза од конкретнога апстрактноме, па с тога га треба тачније разгледати. Овим се прелазом најјасније обележава оно време, које се зове „доба разума“ у човековом духу.

Емпиричко је знање за неке цели у учењу добро, а и довољно. По некад је тако знање све, што се у неко извесно време може казати о неком предмету. Међу тим, по што данас велики део нашег знања стоји на степену научне протумачености, мора на послетку и ученик овај виши облик усвојити, па и ако он може дуго време бавити се у нижим регионима чисте емпирије. Из најпре ми упознамо дан и ноћ, лето и зиму, прилив и одлив, снег на високим бреговима и ноћну росу; олују, зависност вегетације од топлоте и влаге — као чиста емпиричка факта. Овако знање може бити у свему потпуно тачно; наши претци нису друкчије ни боље ни знали. Овако је знање, као чисто емпиричко, подесно за прве стадије образовања. Ми можемо један факат као факат разумети, и ако смо неспособни да његове узроке разумемо. И из овога разлога овако учење мора се сматрати као један моменат у поступности или прелазима у непрекидном току сазнавања. Но опет за то, ово је у главноме прелаз од конкретнога апстрактноме. Узрок неке ствари само је једна виша уопштеност, на коју се она своди. Узрок падању тела јесте општа привлачна снага, а узрок сагоревања хемијско једињење.

Кад би неко дошао до потпуне зрелости разума, а да ништа не зна о једном читавом одељку природних факата, на пр. о геологији, онда не би било потребно да му се из те науке сад знање даје емпиричким путем. У таком случају могла би се конкретна факта научним путем дедуцирати из закона, место да се најпре у привременом и про-

лазном облику изучавају. Ова метода има својих користи. По неки не упозна ни најпростије особине троугла, четвороугла, паралелограма или круга, пре него што почне изучавати геометрију.

Пето — при неговању судиље мора се строго придржавати аналитичког реда ствари. Ми морамо бити већ упознати са саставним бојама и облицима, па тек онда можемо прећи на њихове нове комбинације. Ми морамо познавати површину мермера и цилиндричан облик, па да можемо представити један мермерни цилиндар. Тако исто, ми морамо познавати шта је точак, и имати појам о злату, па тек онда можемо себи представити златан точак.

Шесто — ми идемо од целина на појединости; ово је велики закон за вештину у описивању, као на пр. у географији. Ово се примењује и у историји премда у ограниченој мери.

Седмо — обично ми полазимо од телеснога нетелесноме, од физичкога духовноме. Физички се свет онајпре разуме, али још с првог почетка ми добијамо мало нешто знања и из духовног света. Најпре обратимо пажњу на наша сопствена пријатна и непријатна осећања, па тако после постепено учимо упознавати болове, радости и страсти и наше околине. Без ове способности не можемо имати ни оног најдражег литерарног интереса; она је основа за јак интерес у лектири.

Таке су врсте најважнији, меродавни односи у логичком или аналитичком реду. Кад би се могло са свим тачно по њима радити, онда би и ток у целом васпитању био тиме јасно обележен. Међу тим, у самој ствари стоји много друкчије. — Многе препреке стоје на путу, те ми не можемо да следујемо оном логичком или аналитичком реду, па с тога ће добро бити да те препоне објаснимо, како би их се могли клонити или, ако је могуће, и савладати их.

Да бисмо тај пут боље обележили, морамо неколико случајева изнети, у којима није безусловно нужно држати се поступности.

1) Пре свега, мора се дати места за опстанак корелативности (узајмности). Корелативности морају се уједно схватити, па и ако једно мора претходити другом, опет се утисак, који хоћемо да произведемо, неће моћи пре добити док се оба двоје потпуно не разуме. Најјачи је доказ за ово корелативни (узајамни) однос општега према појединоме. Једно се мора пре схватити, али прави смисао разумеће се тек онда, по што се и оно друго усвоји, и споји са првим. *Опште се не може разумети без појединога, а поједино опет није ништа док се отуда не извуче опште.* У опште се узима, да поједино мора претходити општем; али то није баш безусловно нужно, и опште може се најпре дати и дотле одржавати, тако рећи, у лебдењу, док се не даду и појединости.

Ред не зависи од корелативних односа, јер ни један израз није разумљив без другог. Смисао лежи у узајмној свези двају фактора. Истина је, да дух мора најпре у неколико бити упознат са конкретним стварима, па тек онда се може дићи у виши регион општега и апстрактнога. Али ни у једном се стадијуму не схваћају ствари као поједини моменти, који спадају под неки општи закон или неку представу. Оне се најпре схваћају на неки други начин, а по том за ово ново схваћање мора бити и нарочитог упућивања. Дете познаје вештину, али не као један пример опште тежине снаге; оно у томе не види нити допире до Њутоновог закона. Кад се овај закон учи, онда се морају навести како поједини случајеви, тако и општи израз, па тек кад се то обоје згодно споји, видеће се закон тежине. Али, није баш свакад одређено, да ли треба најпре навести примере или фор-

муле. Код неких предмета може бити нај-
 краћи пут, да се најпре наведе оно што је
 опште (општи појам), па онда да се износе
 поједини примери; јер и тако главни ути-
 сак или ефекат учиниће се тек онда, по-
 што се обадвоје у духу споји. Ако општи
 појам није сувише опширан и тежак, ако
 нема много апстрактних реченица, које нису
 никаким појединостима осветљене, онда може
 бити најбољи пут, да се он за неко време
 упамти као проста формула, која ће се одмах
 за тим оживети подесним примерима. На
 овај се начин не губи ни мало времена само
 са примерима; а оно што је опште већ је
 на своме месту.

При описивању видљивих предмета мора
 се дати облик, величина, и боја, али при
 томе нема никаког природног приоритета.
 Дух обично чека, док све не прими. „Црна
 кугла, која има једну стопу у пречнику,“
 — овде су све три оне горе особине по
 реду казате: облик, величина и боја. Овај
 ред у излагању особина нити је бољи нити
 гори, него ма који други. Исто би тако
 добро било кад бисмо најпре казали боју,
 па онда облик па величину.

Исте ове узајамности (корелативности)
 ми имамо и у различитим појмовима, који
 се односе на друштво. И овде прави смисао
 остаје непотпун, у лебдењу све дотле, док
 се не добије и његова допуна. Да се разуме
 држава, треба знати шта је владалац а шта
 су поданици, а ни један се овај појам не
 може разумети, док и други не буде јасан.
 Али, *ред којим ће се ови појмови дати*
није сталан и непроменљив.

При објашњавању физичких појава и
снага влада такође овака узајамност. Кад
 се хоће да да појам о саопштавању снаге,
 онда се морају узети у обзир два дела:
 прималац и давалац; а једно од тога двога
 мора се најпре споменути. Међу тим, појам
 ће бити потпун тек онда, кад се изнесе и
 оно друго.

Тако исто мора се на ову узајамност
 pazити и у описним предметима, и увек по-
 дешавати, да се у сваком случају даду уза-
 јамни појмови или представе, како ће се
 потпуно једна с другом спојити. При томе
 раду нема никаквих изузетака од закона о
 логичком реду или поступности.

2) Није могуће баш потпуно и у свима
 појединостима држати се оне поступности, и
 сваки појам удесити према готовини оних
 појмова, које ученик већ има; по некад се
 умеша и неки појам, који ученику није по-
 знат, и онда му је отежано разумевање.
 Свакојачко у објашњењу треба да буде не-
 чега што се већ зна; али није могуће овај
 принцип баш тачно извести у првим стади-
 јама учења. Многи називи, који се младом
 духу дају, нису потпуно познати; у њима
 је пуно празнине. По некад се у предавању
 употреби тако много назива и израза, које
 ученици не разумеју потпуно, да предавање
 остане без успеха; а неки пут опет разу-
 меју само од чести, и то им после помаже
 да доцније мало по мало дођу до потпуног
 појма. Истина ово је једна неотклоњива
 незгода, али је тако велика и штетна, да
 се ми увек морамо старати да је сведемо
 на најмању меру. Празнине, које овим пу-
 тем постану у духу учениковом, остају све
 дотле непопуњене, докле сви предмети не
 постану равномерно разумљиви, и сваки не
 добије право своје место, и док се та ра-
 внотежа не постигне код ученика тако, да
 ни један не прелази на другу област и
 друго знање, док није потпуно савладао оно
 ниже, које служи као припрема. Разумевање
 ће овде онде мало застајати, јер недостаје
 припремно знање у некој важној тачци.

На свима областима испочетка долазе
 називи, који се не могу потпуно разумети,
 док ученик не учини још неки напредак.
 Он је у том случају ограничен за неко време
 на сумњичење и неразбистрено мишљење.
 Тиме му се цело разумевање за неко време

помета, па ипак у неким случајевима је правилно, кад се најпре само наговести прави смисао. Нешто напредовањем у учењу, а нешто опет враћањем на познате ствари, поред свег оскудног разбора, различни појмови долазе доцније један другом у помоћ и узајамно се објашњују, те тако оно, што је најпре било магловито и нејасно, разведри се и постане јасно.

При научном или рационалном објашњавању, т. ј. у правој науци, прекидање реда или поступности најјаче се осећа. Ако узмемо разноврсне факте, предмете и утиске заједно, без икаква објашњавања, класифицирања или срањавања, онда нам ту није потребан никакав ред. Да ли ћемо ми најпре видети водопад или воденицу, то је савршено свеједно. Исто тако, кад се наше васпитање поглавито састоји у учењу имена, онда не може бити ни говора о каком реду, којим то учење мора да иде. Због тога је тешко одлучити између две приповетке или две песме: која треба да се узме најпре, која после.

По што је прва настава већином без чврсте везе, емпиричка, чисто стварна и служи као припрема, то изгледа, да нема велике вредности и утицаја: шта ће се пре, а шта после узети. То се обично решава према приликама, и према интересу, који ученик има за овај или онај предмет. Дух запамти оне предмете, који му се на подесан начин даду, па било то у школи или ван ње. Али учитељ мора потпуно разумевати последњу цел свога рада, и према њој све и удељавати. Он се мора обазирати при раду на свезу у свима представама и појмовима, које ученицима даје; он не сме истискивати оне везе, које знају дају научан облик. Чим учитељ ово узме за цел свога рада, онда је тим и његов положај одмах промењен. Он сад мора радити са свим доследно по научном плану.

Историјске приче, приповетке, песме,

путописи, описи појединих места и ствари, описи животиња и биљака — све су то ствари мешовите природе. Ту има и оних ствари, које се са свим лако могу разумети, а и оних, које нису добро разумљиве. Дете у таким предметима тражи смисао и значај из појединих делова, које оно према својем развоју може да разуме; а остало и не додирује, што му није разумљиво. Међу тим нема никака разлога, за што се не би покушало, да се цело подеси према једној мери, те да не буде и разумљивих и неразумљивих делова.

3) *Задовољавање осећања* има и овде, као и на многим другим местима великог значаја. *Задовољства се може наћи и у ономе, што се не разуме.* Овај утицај има и сам облик поезије, складност стихова и мелодија речи. Из овога се види, да је довољно и мало разумевање, па да се може утицати на осећања. Песничтво утиче на овај начин, а исто тако и унутрашњи жар моралног и религиозног осећања.

4) *Нестриљиво јурење за интересантним стварима* може учинити, да многе важне тачке не запазимо никако, или да преко њих сувише брзо прејуримо, и ако оне служе као припрема за даљи рад. У ову погрешку падају самоуци. Поред осталог, и ово је једна добра страна заједничке наставе, што ту учитељ предупредује ону јаку наклоност за интересантним. Међу тим, ако смо ми сами себи остављени, онда нисмо у стању да приметимо све оно, што нам за извесну намерену цел треба и служи; многе тачке, које тек са осталим образују целину, остану нам непримећене.

5) Памћењем речи, које достиже свој врхунац мало пре, него што наступи способност за апстракције, добија се велика количина ствари, с којима није никакав смисао свезан. У колико нам је памћење јаче, у толико ћемо бити немоћнији, да потпуно разумемо све, што смо на овај начин у

духу нагомилали. Често се вели, да је за памћење најбољи помагач, сазнавање самога смисла у облику узрока и последице или у неком другом рационалном односу, али и то је тачно само у неком погледу, јер добро памћење речи остаће као добро и без онога.

Оно време, кад је памћење речи најјаче, употребљује се за стварање веза, које се доцније не би могле тако лако образовати. Принципи, максиме, теореме, формуле, дефиниције, које се морају стално запамтити, могу се усвојити и мало раније, него што се могу потпуно разумети. Међу тим у овоме се не сме претеривати. Оне неће остати у памћењу, ако немају баш никаког интереса. Ма где мора нечега бити, што ће моћи утицати на осећања, па било то у самој садржини или у облику самих речи; иначе неће се никака штедња постићи, што смо их пре потпуног разумевања узели. Правила у стиховима имају ову корист. Извесна научна формула може се просто помоћу лепоте и примамљивог облика у језику којим је исказана, запамтити и пре него што се разуме. Кад предмет упливише и покреће осећања, онда је довољно ако се смисао само приближно разуме. Један мали део, који се разуме, носи собом много и од онога, што се не разуме потпуно.

Са свим антитетички облици лако се памте и пре него што се могу разумети. „Линија је дужина без ширине“ врло је нејасног смисла, али се лако запамти. „Све течности теже да заузму равнотежан положај — и ово се са свим лако запамти због краткоће и употребљене персонификације. Пословице, које обично слушамо, ми запамтимо много раније него што их разумемо. Учитељ истина може и изнудити и силом учинити, да се како сувопарно опширно и неразумљиво предавање запамти, али од тога нема никакве користи, па ма колико било драгоцено по знање, кад би му се смисао разумео.

6) У оним предметима, код којих је велика унутрашња веза, добро је издвајати поједина правила, која се могу лако разумети, па њих обрађивати и запамтити. У самој ствари ово значи понављати емпирички стадијум, пошто се је већ ушло у строго научни или рационални рад. Многи људи нису у стању, да са свим стоју у стоју, без икаква прекида, корачају у раду са демонстративним наукама, а међу тим могу од чести те науке савладати, бар у толико, колико је довољно за испит, на коме се не би тражило доказивање и последњих основа.

Као и учење голих речи, тако је и ово једна врло непотпуна метода, од које је обично резултат тај, што се добију и запамте само парчета без икакве везе система и методе, и без способности за репродукцију; а ово се све добија дедуктивном науком, чим је један пут потпуно савладамо.

7) Не мора се прекидати поступни ред, ако се узму поједина правила из различитих наука, и практички примене. Аритметичка се правила могу употребити и без њихових доказа. Ово је још емпирички стадијум, где се не гледа на поступни ред. Ако разумемо значај правила, онда их можемо практички применити, па и ако не знамо цео предмет, и нисмо у стању да наведемо основе и доказе за употребљена правила. У извесним случајевима за примењивање правила неће ни мало сметати научно непознавања оних предмета, из којих су правила за примену узета. Само у вишим дисциплинама, као механици, инжењерству, медицини, политици сам рад зависи у неколико од знања и од доказивања.

8) Неговање извесних органа или способности може се вршити и без неког одређеног реда. При таком раду нема никаквог утврђеног и сталног реда, као и између боје облика и броја. Певање нити претходи цр-

тању, нити мора за њим следовати. Неговање гласа за певање једва да зависи од артикулираног гласа. Лепота у тону и начину говора може се у сваком добу старости добити, само ако су органи још пластички и нису узели никакав погрешан правац. Исто то вреди за држање и понашање, играње, гимнастичка вежбања и ручне умешности. С друге опет стране и само морално васпитање није баш потпуно зависно од знања и интелигенције. Послушност и наклоност могу се и без тога развити. Моралност, која се оснива на разлозима и разумевању последица, развија се тек онда, кад се то могне разумети, и према томе, она много доцније долази. На послетку ни у изучавању страних језика нема велике вредности да ли ће се узети најпре овај или онај језик. Биће корисније, ако се узме латински пре оних модерних језика, који су с њиме слични; али иначе, у другим страним језицима, нема никаког одређеног реда, кога би се морали придржавати.

Читање није од велике вредности за добијање знања; јер знање се може у сваком степену и усмено саопштити. У које се доба може употребити читање књига за добијање знања, то је ствар, која зависи од увиђавности и правилне оцене ученикових способности. *Баш пошто дете потпуно научи читати, опет још за дуго време оно није у стању да из књиге много знања добија.*

9) Учење језика и стварно знање мора упоредо ићи, међу тим у томе се не мора

баш један исти корак држати; у једноме се може брже напредовати него у другоме. Пошто се стварно знање добија једино личним посматрањем, то није безусловно нужно да с тим упоредо мора ићи и говор. За саопштавање је знања потребан говор, али *пазити* се може и без говора; при самој пажњи није потребно, као при усменом саопштавању, да се пази и на сама факта, а и на изразе. Такође и језик (говор) може се непрестано даље развијати, а стварно знање да остане онде где је, и да ни мало не напредује, или другим речима: ученик се може непрестано све више оспособљавати, да исте ствари исказује на различне начине, а опет да о њима ништа више не зна. Нема ни једног једитог факта, који се не би могао изразити на врло много начина. И тако, знање језика може се усавршавати и развијати и без великог умножавања нашег знања, и ако је оно свезано са самим стварима; а исто тако може бити и обратно.

Кад је од два дела, једнога пара, један интересантнији, онда ће и пажњу више привлачити и тиме учинити, да га тачно познамо, док онај други део једва ако мало упознамо. Тај однос излази на видик и у разлици оне две духовне снаге, од којих се једна односи на учење језика (говора), а друга на стварно знање или познавање света. Нико не може научити говорити, а да не познаје ствари, на које се говор односи; али количина његових израза не мора бити саразмерна његовом знању ствари.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

(наставак)

I

Слепи пре заснивања прве школе за њихово образовање

Овде бисмо имали на првом месту да разгледамо положај слепих код различних на-

рода старог века, и у оним државама, које су свој државни живот заснивале на много столећа пре Христа. Али баш ту одмах наилазимо на једну тешкоћу, која нас прати све до последњег века, до оног времена, кад су

научењаци први пут почели да обрађају своју пажњу на слепило и на положај слепих у друштву. Ми смо и напред напоменули, да се у пређашња времена нико није ни занимао овим питањем, нити је коме падало на ум, да га ма с које стране узме у претрес. Како прост народ, тако и највећи философи и научењаци сматрају слепило као једно непроменљиво зло друштвено, коме никаква лека нема, па даље о томе ништа више и не мисле. Због тога ми налазимо врло мало тачних података и о социјалном положају слепих код разних народа и у разна времена. Код старих народа придружује се још и једна друга околност. Стари век није знао за штампу, помоћу које би сачувао своје погледе и назоре о целокупном своме животу, те с тога ми о овоме питању не налазимо ни толико бележака, колико бисмо могли очекивати, и поред онога, што на њега није ни на близу онолико пажње обрађано у старом, па ни у средњем веку, с каквом се оно почело претресати од прошлога века. То је узрок, због чега ми не налазимо никаквих књижевних бележака о положају слепих код старих народа, нити опет каквих тачних података о томе: како су они у различитим државама живели, како су сматрани, и да ли су се чиме занимали, или им је прошња једини занат био у сва времена и код свију народа. Све што о тим питањима налазимо, само су узредне белешке, које су овде — онде разбацане, кад се говори о другим предметима. Та равнодушност према друштвеном положају слепих трајала је све до прошлога века, док није француски „свезнајући“ философ, *Дидеро*, поред многих осталих друштвених питања, додирнуо и ово, и на тај начин побудио и остале да о њему мисле. Његова посматрања над слепима имала су доста уплива и на Хаја, за отварање школе за образовање слепих.¹⁾ И тек од тога вре-

мена, пошто је и питање о положају слепих у друштву изнето на дневна ред, и кад се већ појавила и идеја о њиховом образовању, налазимо на опширне податке и расправе како о њиховом положају као чланова друштва, тако и њиховом животу, занимању и образовању у разним државама, и код културних и некултурних народа.

Али, и поред свега тога, што се до последњег века није нико занимао питањем о образовању па ни о положају слепих у друштву, опет ми налазимо колико толико материјала на другој страни, који нам помаже, да бар у неколико можемо оценити како је било са слепима и у она времена, кад то питање још није било изашло на површину. За то нам је на првом месту од помоћи културна историја човечанства, која нам казује развитак људскога духа и људских односа, и износи нам резултате тога на разним пољима друштвеног живота. Према историјским подацима о другим странама друштвеног живота, ми можемо на више места с приличном сигурношћу, да дознамо и многе ствари, које се тичу слепила и положаја слепих у друштву. Пре свега, ми знамо као сигурно, да су школе за образовање слепих једна од оних установа, које се могу појавити само у уређеном и мирном животу, кад је свест већ у велико развијена, те се могу да увиде користи, које се од ње имају, и да изнађу средства, помоћу којих се може така установа створити и одржати. По томе нам је већ лако да закључимо, да о оваким школама не може бити ни говора код оних народа, код којих је сва и умна и физичка снага концентрисана на борбу за опстанак. Исто тако и што се тиче социјалног положаја слепих у друштву. У оним стадијама човековог развитка, кад се сваки мора да стара *само* за одржање своје личности, ту нико нема ни могућности, да се стара за друге чланове, па ма ови били и слепи. Још и дан дањи има дивљачких племена, која се још налазе на оном ступњу развитка, кад је сваки принуђен да се својом снагом стара за свој опстанак и за подмирење свију животних потреба, и код таквих племена слепило значи смрт; јер сваки је остављен самоме себи. Слеп нити може без помоћи добивати хране, нити је у стању да се брани од непријатеља, било људи или зверова. Сем тога зна се, да поје-

¹⁾ Доцније ћемо видети, да је и пре Дидера један енглески лекар, *Чеселден*, отштампао неколико врло интересантних психолошких посматрања, која је он учинио, кад је неколико слепих оперирао. Али, ни он, као ни Дидеро, не спомињу ништа о образовању слепих. Чеселден још не говори ни једне једне речи ни о њиховом животу иначе, а Дидеро бар ово чини. У осталом рад је Чеселденов остао без икаквог даљег успеха, сем што је његова психолошка посматрања над оперираним слепцима Лок употребио за своје философске студије.

дина дивљачка племена убијају своје чланове, који постану немоћни, да с осталима издрже све терете њиховога живота. Код другог опет бацају или убијају децу, која се слепа роде (у опште се врло мало слепих рађа и код данашњих културних народа) или у првим годинама детињства ослепе. На таком ступњу људскога развика слепима се, као што се види, не признаје ни право на живот, а већ за како *нарочито* образовање не знају ни окати, докле се налазе у том стадијуму духовног развика. Па ни у културним државама старога века не признаје се слепима право на живот свуда. Бар у оним државама, у којим се мерила човекова вредност према његовим снагама и способностима за заштићавање државних интереса, и према употреби, коју држава од њега може учинити, — у таким државама нису се трпела ни иначе неразвијена и слабуњава деца, и по томе је скоро ван сваке сумње, да се ту ни слепа деца нису могла трпети, пошто су слепи, и као одрасли чланови друштва, били неспособнији и од самих богаља за одбрану друштвене заједнице — државе — у оно доба. Ту је поглавито важила физичка снага, окретност и издржљивост у свима приликама, или другим речима ратничка способност. Међу тим тешко је и замислити слепог војника, па с тога слепима није ни могло бити места у друштву, које од својих чланова захтева оне горње особине, као услов за живот. Ово ће нам доста јасно бити, кад се сетимо Шпарте.

Сад да видимо како је био положај слепих код старих историјских народа: Јевреја, Грка и Римљана, и да покажемо како су слепи код њих сматрани.

Како су слепи сматрани код јеврејског народа, о томе немамо никаквих других података сем Библије старога завета. Али и ту нам се доста каже о животу слепих у јеврејском народу. Тако у Библији се вели, да је слепило једна од многих великих каштига, којима Бог казни људе за неиспуњавање Божијих заповести. Слепи се и рађају, а и окати губе вид по вољи Божијој. Јеврејски народ сматра слепило као једну огромну казну, и за то се у Библији вели, да се четворица на овој земљи сматрају као највећи невољници, „као мртви“: *убоги сиротан, неизлечљив шугавац, слепи* и онај, који нема никака по-

рода. Али грех, који један човек учини, може се пренети и на његов пород, и за то учени рабин, Јован, вели, да се слепа деца стога рађају, што су им родитељи проводили бестидан живот. Па пошто је слепило једна казна Божија за неваљала дела, то су се слепци сматрали као грешници, и због тога Аронови потомци, који су били слепи, нису могли бити свештеници. Као год што је грешник слеп човек, тако је исто, мислили су, и свака животиња „грешна“, која је слепа, и то ће по свој прилици бити узрок, те се забрањује, да се следе животиње приносе Јехови на жртву. Али поред свега тога, опет и код Јевреја се сматра, да и слепи стоје под закриљем Божијим, и због тога се и они смеју молити богу, па и ону изреку изговорити: „хвала теби, Боже, који си светлост дао“. Због тога су многи и примали следе и потпомагали их.

Свакојако оваки погледи и учинили су, те су Јевреји према свима другим невољницима више саучешћа показивали, и више се о њима старали, него о слепима. Јер, вели се, да у јеврејској општини није смело да буде ни једног просјака, и све немоћне и оне, који су имали каквих недостатака, те нису могли да се издржавају, морала је издржавати сама општина. За то није никоме дозвољавано, да проси. Међу тим, са слепима је у томе погледу чињен изузетак; јер не само да је њима дозвољено да просе и да се тим начином издржавају, него су оне, који су били сиромашни, и приморавали, да то чине. У осталом ми налазимо оваке погледе о слепилу у јеврејском народу и у хришћанско доба, код првих ученика Христових. —

Већ у старој Грчкој владали су други погледи на слепило, па је и положај слепих био са свим други. Из историје нам је познато, да се у Шпарти мерила човекова вредност према снагама и способностима, које он може употребити за отаџбину, и зато је сваки грађанин сматран као државна имаовина; сматрало се да су људи рођени због државе, да њој служе, а не да држава постоји због људи. С тога индивидуални живот нити је се много ценио, нити се много старало за његов развика. Од свакога се грађанина тражило као главни услов и главна особина за друштвени живот, да је добро развијен, да је здрав и издржљив, те да може бити добар војник. Ко

нема ових особина, тај се не може ни употребити за државне цели, и по томе, пошто друге цели и нема живот ни једног грађанина, сматрало се да такав не треба ни да живи. Зато је, као што се зна, у Шпарту постојала једна нарочита комисија, која је прегледала новорођену децу, да ли су здрава и толико развијена, да има изгледа, да могу доцније бити добри и ратоборни војници. Која су деца нађена као сувише слаба и неразвијена, или која су имала каквих било телесних недостатака, њих су бацали на брдо Тајгет, те су их зверови јели. Без сваке сумње та је судба постизала и следе, и по том ми имамо пуно права да кажемо, да у *Шпарту слепој деци није признавано ни право на живот*.

Али, ми имамо довољно основа да мислимо, да овако није било у целој Грчкој, јер налазимо података, из којих видимо, да је и тамо било слепих, и да су они сматрани као људи, који могу добро да мисле. Ако ништа више, ово нам бар показује прво да је било слепих, а друго, да је на њихове особине бар колико толико пажње обрађано. Јер иначе не би се без посматрања могло доћи до оног закључка, да су код слепога мисли више концентрисане и да они могу брзо да праве нове творевине од својих духовних тековина с тога, што им се кроз око новим утисцима не ремети мишљење, нити се ток мисли скреће другим правцем услед каквог новог утиска, који дође кроз око. Тако вели се, да је грчки философ Демокрит засеђавао себи очи, да би могао боље мислити. Али ми кад говоримо о положају слепих код старих народа увек морамо разликовати две врсте слепаца: оне, који су у првим годинама детињства ослепили или слепи рођењем (што је веома ретка и необична појава) и оне, који су у доцнијем животу ослепили, пошто су као окати већ били одрасли. На онда морамо узети у обзир, да је у старом веку и код тадашњих културних народа владала кастичка подела, и да су се поједине класе друштвене јако разликовале једна од друге у социјалном и политичком животу. Према томе ни судбина слепих из тих разних друштвених каста није била једнака. Али, како је било у Грчкој са слепима, који су у првим годинама изгубили вид, и шта је било са онима, који су припадали класи робова, о томе

не налазимо никаквих тачних података. У историји се вели, да је грчки песник Омир који је живео од прилике на 1000 година пре Христа. био слеп, али се зна и то, да он није изгубио вид у првим годинама детињства, него тек доцније у Куми, где је и добио име Хомер (Омир), што значи слепац. Даље се вели, да је Хомер, као слепац своје спевове диктирао учитељу Тесторидесу, те је овај писао, и да је доцније засновао и једну школу за песништво у *Хиосу*. Међу тим и ово су подаци без чврсте историјске основе, проткани многим гаткама, које се не могу сматрати као доказана историјска факта. Али баш кад бисмо све ово узели као историјски доказана факта, опет нам ни тиме није казано много о положају слепих у Грчкој. Никаких нових података о овоме не налазимо ни у слепацу Тимолеона из Коринта, који је био присталица Питагорине философије: јер и он је ослепио тек доцније, пошто је као окат одрастао и васпитан. А што је као слепац умео да распаљује родољубље у народним скуповима, то није никака необична појава, по којој би се нешто више могло сазнати о занимању и животу слепих у томе времену. Свакојако је врло интересантно, да се у старој Грчкој помињу само слепи, који су у доцнијим годинама живота изгубили вид, а нигде нема никака спомена ни о једном од оних, који су ослепили у првим годинама живота, као деца.

Судећи по свима друштвеним приликама, које су у старој Грчкој владале, ми налазимо много разлога, који говоре за то, да су убијана она деца грчких робова, која су у првим годинама детињства ослепила или се слена родила, пошто су сматрана као један терет, који пада самом господару, а не оцу, на леђа. Како ли је пак било са том децом из виших друштвених кругова, за то немамо тачних података, сем што знамо, да се ни један слеп не помиње, који је као дете изгубио вид, те по томе изгледа, као да није ни било таквих слепаца у Грчкој. А шта ли је с таким децом рађено, и то остаје за сад као тајна.

Али једно као сигурно знамо, а то је: да у Грчкој није било никаквог нарочитог старања за издржавање слепих, нити је било школа, у којима би се слепима давало ма како образовање.

Ово што смо казали за Грчку вреди и за Римску државу. Ни овде ни највећи филозофи и научењаци не обраћају пажњу на слепило, нити у њему налазе каква материјала за своје студије. Међу тим, из лекарских дела знамо, да је у Римској било много слепаца, а нарочито у азијским провинцијама, које су под Рим потпадале, па и ако изгледа да тадашњи образовани свет није знао за богиње, које су данас један од доста великих узрока слепима¹⁾. Па како је и овде ропство јако владало, то су и слепа деца, као „неупотребљива роба“ по свој прилици још у колевци убијана. Да је овако поступано са слепом децом међу римским робовима, за то више разлога говоре. Пре свега зна се, да је у сва времена било појединих слепих, који су било својом ђенијалношћу или другим каким необичним особинама јако изашли на глас. А зна се и то, да су у Римској робови и ослобођавани, који су каку изванредну заслугу учинили или се нечим особитим одликовали. Међу тим међу ослобођеним робовима нигде никака спомена ни о слепима, који су доцније изгубили вид, а камо ли о онима, који су још као деца ослепили. Па ни међу неослобођеним робовима слепи се нигде не спомињу, и ако се зна да су се по неки слепи који су даровитији, свакад одликовали у појединим радовима или вештинама на пр. у музици. Да су слепи међу римским робовима остављани у животу, онда, по свој прилици, морао би се макар један ма где споменути у толиком размаку времена, док је Римска држава трајала. Па и није никако чудо, што

¹⁾ Обично се рачуна, да од богиња ослепи до 20 од сто, дакле, скоро петина од целог контингента слепих. По другима опет, од те заразе ослепи само 14 од сто целокупног броја слепих, дакле мало нешто више од 17. Ова је друга цифра вероватнија.

је са слепим робовима тако поступано, и то нам неће ни мало ни невероватно изгледати само кад се опоменемо какав је положај заузимао један такав роб у држави и према своме господару. Вредност и способност једнога роба за живот, ценила се према способности за рад, и по томе који је био слаб или имао ма какве недостатке, који га онеспособљавају за рад, тај није имао никакве вредности за господара, и овај је гледао да га се ма којим путем ослободи. Како је са слепим из осталих друштвених слојева поступано, и шта су ови радили, и како су живели, то се не зна. Зна се само да је одраслих слепаца било и међу научењацима. Тако, познато је, да је један стојичар, Диодот, који је био слеп, дуго време био учитељ Цицеров. Али Цицеро нам врло мало саопштава о своме слепоме учитељу. Он се само чуди, како Диодот као слепац може да разрешава и најзамршеније геометријске фигуре, али даље нам ништа о њему не каже, нити напомиње на који начин и с каквим средствима његов учитељ тако добро ради геометрију; па ни то не каже, да ли је Диодот ослепио још као дете и као слеп добио образовање, или је доцније изгубио вид (у осталом зна се, да је Диодот ослепио тек доцније, пошто је као окат одрастао и образован). Али и из овога што знамо о положају слепих у Римској са свим јасно излази: да су се слепа деца римских робова од следе деце њихових великана у томе разликовала, што су прва убијана, те нису имала да издржавају ону чамотињу у земаљском мраку, а другима је давано право, да могу осетити и невоље, које од слепила долазе. Јер сигурно се зна, да ни у Римској није било никаквих школа за образовање слепих.

(Наставиће се)

НАУЧНА ХРОНИКА

Графологија. У „Revue philosophique“ била су ту скоро штампана два врло занимљива чланка доктора Ерикура и Мариона о „графологији.“ Овим именом они зову нову науку, која изучава човеков карактер по његову рукопису. Истина је да се од вајкада

по рукопису или по изгледу написаних слова могло познати да ли их је писао образован или необразован човек, мушко или женско, — али се ова нова наука не задовољава само тиме, него проналази правила, по којима би се тачно могле одредити психолошке или

физиолошке особине, којима се разликује онај што пише од других људи. Графологија је француског порекла, и пронашла су је духовна лица. О њој су се марљиво бавили амијенски владика Будиније и свећеник Нормадне Школе, абат Фландрен. Лудвик Каро мисли да се духовници за време исповести навикавају пазити и упознавати човека пред собом по његовим гестовима, једва осетним покретима очију или лица. Сада се графологијом почеше занимати и световњаци. Женевски професор Креније-Жамен посветио је њој целу књигу од 300 страна, која је, веле, врло занимљива. У садашње доба међу марљивим графолозима помињу се г.г. Марион, Швидланд у Бечу и Лангенбрух. Графолози веле да се морална личност човека издаје у нехотичним покретима, који помажу да се човек психолошки одреди. Осећање и мисли почињу у мозгу покретом, који кроз нерве долази до мускула, уз пркос идузији, да ми остајемо непокретни, и да се све дешава унутра. Према томе, зашто се идеје и страсти, привремене или сталне, не би могле одати покретом руке онога, што пише? Доктор Ерикур саставио је целу таблицу од покрета, који чине гестове; он их разликује: по енергији, брзини, правцу, облику, простору, дужини. Он је изнео главне потезе, којима се обележава морални карактер: осетљиви људи праве потезе погнуте, као сањалице с погнутом главом; покрети егоистови изгледају као да он хоће све да привуче и захвати себи; у отвореног је човека и гест отворен и одређен; људи скривени (подмукли) имају рукопис брз, крадимичан, као и поглед што им је: и речи, и реченице као да су им недовршене; одушевљен човек одликује се пространством својих покрета; у веселог и здравог човека покрети су живи, окренути на више; а људи суморни и тужни сагибљу своју главу на ниже и опуштају руке; човек мека карактера нема покрета одсечних и оштрих, властитих човеку жестоком; грациозан човек има покрете округласте; човек добродушан одликује се једнакошћу својих покрета. — Ове су белешке довољне, да се могу одредити правила графолошких тумачења и разјашњавања. Графолози дају особити значај слову Г: они веле да људи меког карактера горњу црту граде слабо; деспоти је стављају над усправном цртом овога слова, а

људи сурови и груби превлаче усправну црту дебелим потезом. Оштра и нејасна слова сведоче о карактеру несносном. Цртице, окренуте на више, имају људи, у којих се енергија с напором снажи; крута, усправна слова издају човека, кога је тешко умолити да буде попустљив; сувише погнут рукопис поглавито имају жене. Слова добро везана међу собом показују логички ум; слова невезана међу собом обично се виђају код поэта. Развучен размахнут рукопис обично имају шарлатани; речи недовршене или довршене неразговетним потезима издају људе фаличне; правилно стављене тачке над словом ј сведоче о карактеру, који обраћа пажњу на ситне појединости. Потпис има такође своју психологију: сложен, украшен потпис обично је својина човека празног, који би рад на се да обрати вашу пажњу. Човек неглуп задовољава се простим потписом.

Изучавање литавског језика. Бавећи се већ неколико година о литавским говорима (дијалектима), а по поруци „императорског руског географског друштва“, руски научник Вољтер особито је изучавао говоре инфлантских Лета (Латвија) витепске губерније и Литавца — граничара мемељског округа у Прусској. За тим, будући откомандован министарством народне просвете на две године ради изучавања литавских дијалеката изван Русије, а и у губернијама: виленској, ковенској и ковалчкој, он је поред осталог истраживао и старе штампане литавске књиге XVI века, које дају са свим нови и врло поучни материјал за историју литавске граматике. Тако је Вољтеру изашло за руком, да нађе у виленској јавној библиотеци готово јединствени примерак врло мало познате књиге ове врсте, а поименице катихизис који г. 1595. издаде на свет Никола Даукша, писан чисто жмудским дијалектом телшевског округа ковенске губерније. Кад су литавски дијалекти знатни по својој свези са словенским, те је и изучавање словенских језика немогућно без литавскога, то књига Даукшина има велики значај, као прва, састављена не на пруском литавском, него баш на жмудско-литавском, ковенске губерније. Како због тога, тако и због изванредне реткости поменуто књигу издаје сада на свет руска академија наука.

Америчка правила за живот. Основно изучавај свој посао. Тврдо се држи једног и не мењај своје занимање. Гледај све да урадиш брзо, али не хитај. У свима својим радовима поступај систематично. Започет посао увек доводи до краја. Један посао, урађен данас, вреди два, намишљена да се ураде сутра. Не слушај врло многе савете, него буди самосталан. Тврдо се држи предузетих одлука, и буди у свем тачан, и све извршуј. Никад немој бити беспослен; даји свагда користан рад глави и рукама: нек се одмарају само за време спавања. Буди

према свима благ, великодушан на речима и на делу. Помажи другима, да иду трновитим путем људскога живота. Увек почињи с малим. Они што стоје горе, некада су били доле. Не тежи да се што пре обогатиш: и ако мала, али истинита корист ујемчава добро стање. Мисли увек о чем говориш; само глупаци говоре оно, о чем не мисле. Запамти да мисли припадају само теби: речи пак већ постају имање других.

КЊИГЕ И КЊИЖЕВНИЦИ

VIII Архив за словенску филологију професора Ватрослава Јагића.

(„*Archiv für Slavische Philologie*“ unter Mitwirkung von A. Brückner, A. Leskien, W. Nehring, herausgegeben von V. Jagić. VIII Band. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1885., pp. VI, 676 in 8°.)

Овај немачки наслов носи књига, која у тромесечним свескама излази у Берлину на немачком језику, и коју из Петрограда уређује и на њој с особитом љубављу ради наш чувени и много заслужни **Ватрослав Јагић**, професор петроградског универзитета. С четвртог свеском завршио је „*Архив за словенску филологију*“ прошлу, 1885. годину, а своју VIII књигу или *осму годину* свога излажења. Пред сваком књигом овога, заиста првог, „архива“ словенског треба с великом поштом застати и сваку хваду одати човеку, који ове — 1886. — године навршује пуних **двадесет и пет година** свога обилатог научног рада¹⁾, а све од г. 1864. (почео у свом „Књижевник“-у, па наставио у „Rad“-у југослов. академије и још боље у књизи, о којој поведосмо реч)“ редовно и неуморно прати сваку књижевну појаву у прегодемој

и пространој области словенске филологије, тј. оне једва постижне области научне, која обухвата, прво, лингвистику или науку о језику, па за тим културну и литерарну историју, етнографију, митологију и политичку историју свих словенских народа. Ко жели озбиљно и научно да се упознаје с развојем и напретком целокупне словенистике и поглавито словенске науке о језику, тај ће готово са свим постићи своју намеру и само тиме, ако буде читао све оно, што Јагић пише и ради оно, што Јагић препоручује. А ко би хтео огледати какав је то посао, каквог је обима и замашаја, доста ће бити, ако и мало само завири у коју било свеску Јагићевог Архива...

Није нам овде намера, да Јагића и његове радове коме препоручујемо: само његово име вреди више, него и најбоља и најопширнија препорука; и људима стручним, који се не убојаше тешкога задатка науке о језику, било би не само сувишно, него и неумесно говорити о значају, вредности и садржини „Архива за словенску филологију.“ Ипак узесмо да баш на овоме месту прикажемо бар једну књигу овога заједничког словенског органа, јер мислимо да „Просветни Гласник“ понајпре треба да води рачун о свима крупнијим појавама оних словенских и страних књижевности, које су најближе нашој књижевности, особито науци о језику и умним производима нашега народа. С друге

¹⁾ Прва књижевна радња Јагићева, колико пам је познато, изашла је г. 1861. у Загребу, и зове се „*Rabice po sviesu našega narodnoga rjesništva*;“ мислимо да је штампана уз „Програм загребачке гимназије“ за 1861. год. О почетку Јагићевог књижевног рада види и његову кратку биографију од Луке Зоре у „Словнику“ за 1880.г., стр. 192–194.

стране прегледом ће се овим можда помоћи и по који читалац „Просв. Гласника,“ те своје смерне жеље и на овај начин задовољити, упознајући се, колико толико, с најновијим напрецима словенске науке о језику и нар. литератури. А у досадашњих 8 књига Јагићева „Архива“ ваћи ће и сувише поуке и допуне своме знању како гимназијски наставници српскога језика, литературе и нар. историје тако и сви вреднији учитељи наших основних школа, па и сви други читаоци наших образованих редова, којима је стало до напретка српске науке и књижевности. Видећемо колика је само корист од критичкога прегледа и књижевних оцена, које пише уредник или који његов сурадник у свакој свесци овог јединог журнала, који с правом може носити име *свесловенског*¹⁾ научног гласила. —

Не можемо говорити о свима радовима и чланцима, изашлим у свима досадашњим књигама „Архива за словенску философију“: с тога, надајући се да ћемо од сада моћи што уредније пратити и читаоцима приказивати сваку нову његову „свеску,“ — овом ћемо се приликом задржати само на последњој, пре 3 месеца довршеној, VIII „књизи“ његовој. Као и у свима ранијим, тако је и у години 1885. сва садржина нашега „Архива“ распоређена у 4 главна одељка: прво долазе „расправе“ (Abhandlungen) или самостални, махом повећи чланци, — друго су „обзнане“ (Anzeigen) знатнијих филолошких радова, — треће: „мали прилози“ (kleine Mittheilungen), — и четврто: „библиографски извештај“ (bibliographischer Bericht). Још се свакој књизи на крају додаје тројаки „регистар“: за предмете о којима је што написано (Sachregister), за имена (Namenregister) и за речи (Wortregister). Погледајмо сада мало из ближе у поменуто 4 одељка VIII књиге.

I. И ако би „Архиву“ било довољно посла, да ради и само оно, што се у правом смислу зове „преглед“ или „обзор“ словенских разноврсних филолошких радова, који

се самостално појавише у овој или оној посебној књижевности словенској, — опет је он до сада редовно и сâм доносио одлично и научно написане „расправе“ или самосталне радове, којима се расправљају поједина питања словенске филологије. Међу овим главним чланцима VIII књиге српске филологе највише морају интересовати, прво, студије из области *заједничке*, свесловенске или старословенске, и, друго, расправе оних питања која су предмет само *српске* — или хрватске — филологије (лингвистике, литературе, историје итд.). Тек нас у другом реду интересују студије из других специјалних граматики и литерарних историја словенских. Тако су дакле све ове „расправе“ тројаке:

У *прву* врсту долазе: 1., *Ј. Перволфа* „Словенска народна имена“ (ова је расправа почета у VII књизи, па је овде — у I. свесци VIII књиге — довршена), — 2., *К. Љубегила* „К питању о двочланим и једноставним реченицама“ и додатак овој расправи од уредника, Јагића, — 3., чланчић *Ј. Курсте-а* „Постанак предлога *безъ, възъ, изъ, низъ, ирвъъ, разъ*“, па овамо иде и — 4., значајна и ако не велика студија *Ј. Гебауера* „О негацији (порицању), особито у старом чешком. Прилог за расправу негацијског проблема“. Вредност питања, расправљаних у ове четири студије, може се видети и по самим насловима, а за озбиљност научне им израде јамче нам имена потписаних филолога и лингвиста. Особито је широког значаја, јер многе и много интересује, прва на реду расправа признатог варшавског професора Перволфа, у којој и поред све марљивости и критичарске подобности пишчеве ипак има ствари, које ће до века остати спорне, јер је таква и сама природа предмета, о ком се бави. С тога ће уз њу добро доћи додатак, који је још у VII књизи (стр. 509.) обећао уредник Јагић, те да се нека пишчева тврђења исправе, и другчија и боља тумачења изнесу бар неким питањима, која додирује претрес „словенских народних имена“. У главnome пак Перволфова је расправа написана и научно и толико популарно, да се њоме могу користити и лингвисти и сви од реда историци и етнографи словенски. Ређајући како сва и стара и нова имена свих словенских народа и народића, за тим свих и старих и нових познатих пле-

¹⁾ Што се „словенски“ Архив пише на *немачком* језику — лако је разумети: прво, што се на овај начин пиједан данашњи словенски језик не памеће другим народима словенским, в, друго, што је на нем. језику Архив приступан не само свима Словенима, него и филолозима других, страних народа.

мена и рода њихових, тако и називе по-
 јединих, гдешто врло малих, ретова јуџи у
 различним словенским државама, — свјуџа говори
 писач и о називном грађви, тј., о предметима
 који беху повој, да се они или они словен-
 ски народи назову јединим или другим име-
 ном; свјуџа он казује порекло или тумачи
 постанак како оних врх познатих и расту-
 мачених, тако и других, још спорних или
 никакто и непереспорних имена и назива сло-
 венских ове врсте. Једном речју, ова је рас-
 права и сумаран преглед свих досадањих
 испитивања и тумачења — и нов, научан оглед
 за развршћених тешких питања, које сваки
 словенски историчар мора доиривати омак
 на првом кораку свом... Завршјућни своју
 33. страни VIII "Архива": "то, што сачуна
 географска имена додасе у различним словенским
 земљама, још никако није долован разлог,
 да се отуџа може извојити праџомовина овог
 или оног народа. *Локане* и *Арџеване* мога
 су се звати сви Словени, који су живели у
 различним и шумовитим земљама; о именима
 пак *Алџбон*, *Хрџави*, *Срџон*, *Словџне* и др.
 појавано о њиховој свези не може се пока-
 зати. Цепане словенских народа и језика у
 поједине групе морало се извршити још у
 пренесторџска времена. Таџа је врх морао
 бити извршен и карактер тих језика, с којим
 они изазасе омак у историчко доба, тј., кад
 је први пут писмено забележена ова или она
 словенска реч." У мало даје за тим (стр.
 34.) још додасе: "Све ово, што оваје поме-
 нуемо само врло у кратку, мора зовек имати
 на уму, кад мисли пражити "праџомовину"
 једног или других словенских народа. Оби-
 јавно, тако тратаре рђаво испата за рјучом, и
 завови у шуму, или бар никакко не даје по-
 узане рџулате. *Шарџикови*, често прена-
 гљени, па час погелје и лажни извоји томе
 су погрџа. Ми не верујемо да саџаше
 стање словенске етнологије и линџастроло-
 гиче допушта праџимати о праџомовини
 овог или оног словенског народа испити-
 вана, која би могла извојити научне за-
 хтеве; већином ће то бити само извојуџно
 тумарање по етној линџи." Не само што не
 би било с горета, него би баш било корисно,
 кад би се ова расправа (заједно с исправ-

јама, којима се наџамо) преџа на списи
 језик, те тиме постаџа приступачна и ширек
 крупу наше интелектуџије. — Друга, наред
 поменуџа, стџуџија К. Бџубџиџа, писана по-
 војом Миклошићева списа "Реченине без по-
 џмета" (*Die subjectlose Sätze*, Wien, 1883.),
 расправа једну тачку не само словенске,
 него и целе ариџевропске синтаксе: питање
 о старини т. зв. "беспоџметних" или "једно-
 ставних" (1) реченица, а с тим и о употреби
 "споне" (копуле) у реченицама. Миклошић
 је, и научним испитивањем реченичног склопа
 и филозофском анализом логичке "пресџуџе",
 доказао елементџију реченице *беспоџметне*,
 која одговара *пресџи једноставној*, тј., не-
 поџвеној (која се не цџпа на поџмет и при-
 рок), а тиме у исто време срушио застарело
 глџвџште, да се уз т. зв. "бесџичне" глагоде
 или, боте, уз прироке од таквих глагола по-
 мет некако "подрџуџена", да је, другим
 речима, првобитно у таквим реченицама мо-
 рао бити и прирок, па да је допније тобоке
 изостаџен. Бџубџиџа сџа настаџања посто Мик-
 лошићев, те наџпре доказује да у речени-
 цама, о којима говоримо, није то главно, што
 нема поџмета, него то, што се у њима једини са-
 мо џланом казује оно, што у другим (а их назо-
 вемо "обичнијим") реченицама врше два џлана:
 поџмет и прирок. С тога за такве реченице од
 једнога само граматичког обџака (нпр. српске:
 "вотра", "сора", "прми", "свануло"), он предџа-
 же назив "једноставне" (*einheitliche*), јер ни
 назив "једноџлане" (*eingledige*) није збоџан
 зато, што даје повоја мислити да је у тим рече-
 ницама остао један од "џланова" реченице
 с поџметом. Разматрајући састав реченичних
 типова, Бџубџиџа, даје, додаси до извоја:
 да реченице без копуле негу постаџе од оних
 с копулом, већ да су са свим састављене и
 онако исто старе, као и оне реченице по-
 метне, у којима је други џлан — прирок —
 прави глагодеки обџак. Ако уземо у помоћ
 знаке а и б, најстарџи тип двоџланних рече-
 ница изглеџао би просто *аб*, где а и б знаџе
 такве реченичне џланове, који још негу изра-
 бџени ни као поџмет ни као прирок (престаро
 1) Пре Бџубџиџа говорио је са научном линџистичко-

1) Пре Бџубџиџа говорио је са научном линџистичко-
 кол и заједничког ариџевропског глџвџште о једно-
 ставној или "једноџланној" реченици и *А. Локане* и *Миклошић*
 "Синтакс. изџаџованија", Воронеж, 1881. Чџдо нам је
 што овога врло изрочитог, али за нашу науку о језику
 прџавно умрлог, научника Бџубџиџа ниџе не помине.

језиковно стање, када се још није разликовао глагол од имена); одатле може у исто време постати и тип *ab^v* (*v* = *verbum* даје знаку *b* значење глаголског прирока) и тип *abⁿ* (*n* = *nomem*, *bⁿ* именски прирок без копуле), те дакле није морао најпре доћи тим *acb* (*a* подмет, *c* копула, *b* прирок), па да тек из њега „изостављањем“ копуле постане тип *abⁿ*. Да би доказао своје тврђење о реченицама с именским прироком а без копуле, Љугебил наводи примере готово из свих аријевропских језика, а особито из рускога, у коме, као што је познато, никад и не долази обична словенска спона (од глагола *јесам*), да веже подмет с именским делом прирока, те тиме у неколико исправља и допуњује Миклошића. Али се ипак не може рећи да је овом расправом баш све расправљено: с правом и Љугебил и Јагић желе да се ова појава — немање копуле — свестрано испита са гледишта историјског, тј., по најстаријим језиковним споменицима свих словенских народа. Тога ради наводи Јагић у поменутом свом „додатку“ овој студији како примере из најстаријих споменика и старих словенских и старих руских, који Љугебилову поставку потврђују, тако и из старих чешких и старих пољских, који јој се противе, па најпоследње и 81 српску народну пословицу, у којима нема помоћнога глагола као споне („Зван поштован“, „Дуга болест смрт готова“, „Младост плахост“, „Бог високо, а цар далеко“ итд.), и ако се зна да иначе у нашем језику увек долази глагол *јесам* као спона. — Трећи, Кирстеов прилог: о изређаним предлозима на *з* (само *з* обично у сложеним речима) или на *зъ* (тако ређе) долази у област готово најтежих етимолошких питања словенске лингвистике. И ако није потпуно доказао, Кирсте је изнео доста смеду ипотезу, да су предлози: *без* (безъ), *уз* (възъ и възъ), *из* (изъ), *низ* (низъ), *през* (прѣзъ) и *раз* (разъ) тек на словенском земљишту добили свој крајњи пискавац, и то, првобитно, само *с*, па је доцније из физиолошких, вели, разлога — због потоњих јасних сугласника, дошло и данашње обичније, *з*: дакле најпре *ни*, па *ни-с*, па тек после тога *ни-з*, а не обрнуто, као што се обично узима. Крајње *ъ* или *ь* у свима овим предлозима, које понегде видимо, дошло је, вели, само за љубав ортографској консеквен-

цији. — И ако се више задржава на земљишту једнога само језика словенског, опет има велику заједничку вредност и 4., расправа заслужнога прашког професора Ј. Гебауера „О негацији“ или о томе, како постају одречне реченице уопште, а у старом чешком језику посебице. Ова научна и лепо написана, те пријатна за читање, студија извађена је из пишчеве веће расправе на чешком језику: „О *negaci, zvláště staročeské*“, изашле у журналу „*Listy filologické*“ За 1883., те овим путем постала приступачна и оним научницима како словенских, тако и других народа, који не прате чешку литературу. Одредив одмах у почетку разлику између „квалитативног“ и „квантитативног“ порицања, писац указује на речцу *не* за прво и речцу *ни* за друго порицање; кад се непосредно пориче садржина мисли, долази *не*: „човек *не* зна,“ а кад се то порицање хоће да рашири и квантитативно, тј., и на најмањи делић те садржине, онда долази *ни*: „*нико* (зна)“, „*никад*“, „*ништа*“ (у ст. чешком: *nikto vie* — *nemo scit*). Прешавши на *облике* порицања, писац налази да се поменуте речце могу у словенским језицима употребљавати тројачко: 1., само *не*, 2., само *ни* и 3., и *не* и *ни* у исто време („*нико не* зна“). Показујући ова три облика у разним случајима старог и новог чешког, писац бележи и тумачи разлике међу старом и новом употребом, па поменувши познати факат, да се два порицања међу собом потиру и значе тврђење („*не* зна *не* радити,“ = „зна радити“), поглавито се зауставља на трећем облику словенског (а и других неких аријевропских језика, особито француског) порицања, те огледа растумачити спорно питање: зашто одречни прилози *ни* и *не* баш ојачавају порицање, а никако га не потиру? Може бити, нпр., и овака реченица само негативна: „*нико никад ништа не* зна.“ Досадањим тумачењима, која се показују нетачна и недовољна (нпр., плеоназмом, или, по другима, тиме, што, кад је прирок негативан, и остали чланови реченице морају бити негативни итд.), Гебауер додаје своје, заиста најбоље, научно тумачење; „Негације, изведене речцама: *не* и *ни* по правилу се *не потиру зато, што једна другу не обухватају*, а не обухватају се зато, што су *диспаратне*, јер *не* пориче каквоћу (*quale*),

а *ни* коликоћу (*quantum*)“.¹⁾ И ако би облици први и други могли бити и сами довољни за порицање, развио се временом и трећи облик, да би се порицање ојачало, особито у реченицама, чиј подмет или који било додатак треба квантитативно да се одреди. И пагомилавање речца *ни*₁, *ни*₂, *ни*₃, итд. служи само на то, да се оснажи порицање. Расправом је овом заиста доказано пишчево тврђење, да разлика између квалитативног и квантитативног порицања није само спекулативна, него и да њу сâм језик осећа, и да она има свој психолошки разлог“.

У другу врсту главних чланака долазе расправе и прилози из области југословенске (српске-хрватске, словеначке и бугарске). То су поименице: 1., чланчић „Постанак имена Руици у „Родопи“, 2., „Конвенционални тајни језици на балканском полуострву“—оба од *Конст. Јиречека*, — 3., „Језиковни огледи говора у Циркху (*Kirchheim*)“ од *И. Бодуена де Куртене* (*Courtenay*), — 4., „Прилог хрватској библиографији“ *Ивана Милетића*, и—5., „Доставе из хрватске кајкавштине“ од *М. Валавца*. И ако махом кратки, сви су ови прилози од научне вредности. Посебице пак име Јиречеково и нашем је читалачком свету познато; неко рече да он ради и српску историју, а знамо да је бугарску добро написао. Овде он, првим својим прилошком, огледа „историјским путем, на основу средњевековних споменика“ да растумачи име бугарског племена *Руици*, *Рушалији*, *Рушалани*. Оно захвата крајину *Руинос*, на југу од Пловдива, северном страном планиског венца, и пружа се дуж Марице до њенога ушћа, код Еноса; то се име чује и око Бургаса и Ески Зааре, а сâм дијалекат *руиачки* знатно је ширег обима: захвата целу Родопу од Струме до средње и доње Марице и још неке северније крајеве до обала Црнога Мора. Помињући тумачења Бугарина П. Славејкова²⁾ и рускога писца Полихр. Сирку (обојица, с малим разликама, доводе име „Руици“ од српске и бугарске речи *руиа и роиа*), Јиречек износи своју историјску конјектуру, по којој су данашњи *Руици* оно исто што и „*Мероии*“ цара Јов. Кантакузена у XIV. веку; ово пак средњевековно име *Ме-*

роии заменило је старо име *Смолени* (Смољани), којим се називало у IX. веку једно словенско племе родопских становника. — Други се Јиречеков чланчић бави о југословенским конвенционалним жаргонима (*Kauderwälsch*), тј. о оним нарочито удешаваним, тајним говорима, каквих има, као што је познато, и у других народа. Тим се конвенционалним (договорним) језицима служе — међу собом: да их други не би разумео — само поједини људи, посвећени у тајне таквога говора, особито понеке врсте посленика (занатлија), нпр. зидари, дрводеље, струнари итд. (сви крадљивци у Јевропи имају свој особити језик). У области нашега—српског—језика Милићевић је у својој „Кнежевини Србији“ поменуо два таква жаргона: прво, „осаћански“¹⁾ или „мајсторски“ и, друго, у „Краљевини Србији“ сличан првome, језик „мутавски“ („мутави“ или „мутавције“ — „струнари“, „кочетари“, т. ј. они, који израђују вреће и покровце од кострети). Из „осаћанског“ навео је Милићевић 23, а из „мутавског“ 21 реч. Тако је опет у области бугарскога језика Јиречек нашао „брациговски“²⁾ или „булгерски језик“ („булгерин“ — наше: дућерин — зидар), у начелу сличан с поменутом 2 српска мајсторска језика. И ако је материјал ових жаргона још недовољан за потпуну студију, инак је Јиречек у сва три опазио двојаки извор тајним и на први поглед чудноватим и загонетним речима њиховим: једне су, и за чудо, баш

¹⁾ У Вукову „Рјечнику“, и ако се помињу *Осаћани* (од крајине *Осат* у северноисточном углу Босне) као дрводеље и врло добри људи, који „знају готово сва славу на изуст“ — опет нигде не нађосмо помела ни о „осаћанском“ ни о „мутавском“ језику. Међу тим се у „Рјечнику“ помиње „козарски“ и „пословички“ језик, чија је суштина у томе, што први сваку реч — разуме се српску — дели на слогове, на пред сваки *слог* ставља речу *кр* („*крдо-крђи* *крме-крни*“), а други пред сваки *глас* у једној речи ставља име његовога слова (и то двојако: „*добро-допашене-словиси* *ведово-добрете*“ — то је *велика*, или: „*дијодо-мијене-сиси* *вијово-диједе*“ — *мала* „пословица“).

²⁾ Од села или варошице *Брацигово* у једној долини северног окомка планине Родоне, близу вароши Пештере, која је на путу из Татар-Пазарлика у Неврокол и Серес. Брациговци, будући овде (у Родопи) дошљаци из Македоније, имају и иначе интересантних особина у свом дијалекту, нпр., носне самогласнике, који се још чувају у старијој им постојбини, у околним костурског језера. *Archiv f. sl. Phil.*, VIII, 100.

¹⁾ *Arch. f. slav. Phil.*, VIII, 187.

²⁾ Види реферат Јагићев у „*Arch. f. Slav. Phil.*“, VII, 320.

„технички термини“ узете из *арбанашког* језика, и то већином из јужног му дијалекта, којим говоре Тоске, а друге су обичне речи, или чисте народне или туђе, у народни језик унете, па мало прекројене и у промењеном значењу употребљене. Тако је нпр. у брациговском жаргону *уја* (вода) од арб. *ија*, у „осаћанском“ и „мутавском“ *ваја* (девојка) од арб. *ваја*; тако је опет у „брациговском“ *кривата* (црква) од слов. *крива*, *јордана* (вода) од *Јордан*, — у „осаћанском“ пак пак *жареник* (дукат), *чатрљ* (поп) — по Јагићу — од *чатити*, *чатрљати* (рђаво, немарно читати), — и тако у „мутавском“ *големаш* (господин), *ижа* (кућа) од ст. слов. *хмжа*. Многе су речи и за Јиречека остале тамне, те чекају вредне људе, прво, да их објасне, и, друго, да им сакупе и остале сакривене другарице. — Трећи је прилог, „Sprachproben des Dialectes von Cirkno (Kirchheim)“¹⁾, наставак и свршетак интересантне, опширне и научне студије једнога малог дијалекта словеначког, коју је израдио признати лингвист руски, И. Бодуен де Куртене које по својим белешкама у г. 1872. (када је сâм обишао 15 села цркљанског округа), које по материјалу, који му посла Словенац Седеј, те изнео врло значајне фонетичке особине тога, тако да кажемо, чудноватог дијалекта, трудећи се да што верније графички забележи разнолике му гласовне нијансе. После фонетичког прегледа и објашњења особитих гласовних закона долази и „текст“, у ком су штампане народне приче, анегдоте, загонетке, натписи и песме на овом дијалекту, писане особитом азбуком, тј., таквом, у којој су слова латинска, па овде онде с обичним дијактричним знацима и акцентима, и још попуњена и понеким грчким (γ , ω) и словенским словима (ъ, ъ). На крају је Куртене

¹⁾ Област је „цркљанског“ дијалекта у крајњем источном углу грофовства горичког (Görz), јужно од долине Вохаји (у Горњој Крањској), северно од вароши Идрије (у Средњој Крањској) и источно од варошице Толмајна на реци Coru (Jazono) у Горици. То је мала планинска покрајина од неколико узаних долина, кроз које протиче река Идрија, притока Сочина. Сама се дијалекатска област прилично подудара с облашћу судског округа Циркно, и обухвата две велике општине (среза?): Циркно (Kirchheim) и Шебреље (Schebrelia). У њој има око 70 разних места, села и заселака, а свима је центар велико село или варошица Циркно (Cirkno—Kirchheim). *Archiv f. sl. Phil.*, VII, 386-387.

додао „Glossar“ или речник, у ком су многе речи цркљанског дијалекта граматички објашњене и немачким језиком растумачене. Расправа је израђена марљиво и минуциозно, може служити као образац како треба радити дијалектолошке студије. — У четвртном чланку износи Ив. Милчетић (из Вараждина) један интересантан у Омишљу (на острву Крку) нађен, хрватско-глаголски рукопис средине XVI века, „книги дисипула“, које писа неки „поп Миховил, плован белградски“. Овај се рукопис по садржини потпуно слаже с рукописом Ив. Брозовића, Селчанина од г. 1600., „Книге Дисципула итд.“, који помиње Ив. Кукуљевић у делу „Књижевници и Hrvata iz prve polovine XVII vieka“ (Zagreb, 1869.), те Милчетић, поредећи их, налази да је тај Брозовићев рукопис препис, а омишаљски ориџиналан (разуме се: компилација или превод с латинског) рад попа Миховила. А интересантан је овај рукопис не само с гледишта литерарно-историјског, него и са граматичког, јер је писан језиком или, боље, дијалектом „чакавско-екавским“, те упућује на северни крај чакавске области, где врло често долази *e*, а не *и*, као што је по правилу, место старог *ѳ*. И осем тога језик овога рукописа има врло многе особитости, које све Милчетић овде у главном показује и објашњује, те тиме заиста „принноси“ гравиту за историју и граматику српског и хрватског језика. Уз главну садржину иду и три црквене песме, дописане на крају рукописа, па и њих речеренат износи у целости и наглашује разлику између језика у њима и у „knige disipula“. — Пети, Ваљавчев прилог долази, као и горњи, Куртенеов, у област југословенске дијалектологије. Колико морамо жалити, што се врло мало или баш ни мало не ради на испитивању специјално српских „говора“ и „подговора“, толико опет морамо бити захвални г. Ваљавцу, који неуморно ради на граматици новословенскога језика и хрватског *кајкавског* дијалекта. И некако баш ова западна област југословенских језика до сада је била најбоље среће у радовима дијалектолошким.¹⁾ У „Mittheilungen aus dem kroatischen kaj-Dialecte“ Ва-

¹⁾ Види у V св. „Просв. Гласн.“ Јагићеву напомену о томе у чланку „Неколико речи о грамат. индојевр. језика“, стр. 195.

љавец говори: 1., о свези *ар*, *арти*, те јој тумачи постанак, нејслажући се с Даничићем: од *а* и *јер*, исто као и *зар* од *за* и *јер*, а не од *а* и *ре* (постало од *же*), па ређа примере из свих кајковских писаца двојаче јој употребе у оба облика (прво значи: *јер*, *quia*, и друго: *нека* или кајковско *пај*, *да*, *ut consequentivum*), те тиме допуњује академски речник нашега језика; — 2., о особитом облику заповедног начина у кајковском дијалекту, који постаје, кад се место императива од главнога глагола узме импер. од глагола *бити*, па му се дода прош. глаг. придев, нпр. *буди чител* (читао) = *четеј* (читај); — 3., о предлозима *одлог* и *пондри* (уз које долази генетив), нашем језику непознатим, па доводећи *одлог* у свезу с глаголом *одложити*, наводи десетак примера, у којима он значи оно исто, што и предлог *осем*, *praeter*, а нашавши за *пондри* само један пример, везује га за глагол *пондрѣти*, *immergi* од корена *нер* (нѣр), — и 4., казује право значење и облике именици *деклич* (*deklić*), коју Вук помиње у свом „Речнику“ *s. v. deklic* у значењу *момчић*. Поменувши не само да Вук то значење овој речи ниједним примером није потврдио, него да ње никако и нема у свој литератури српско-хрватској, Ваљавец вели да је има у кајковштини, али да значи *девојку*; сем тога интересна је реч ова и зато, што придев уз њу, кад је 1 надеж једн., стоји у женском, а иначе свуда у мушком роду (*лепа deklić, lepoga deklića* итд.).

У *трећи* ред можемо ставити остале „расправе“ (*Abhandlungen*). Оне се специјално тичу других словенских језика и литература, а поименце су ове: 1., „Језик пољског дѣла Флоријанског псалтира. II, Наука о облицима“ од *Ј. Лекејевског* (*J. Leciejewski*), наставак и свршетак лингвистичког претреса (започетог још у VI. Архиву) овог старог споменика пољске литературе, знатног за историју пољскога језика; — 2., „Студије за упознање Свјатослављевог Изборника од г. 1073, и уз то напомене млађим рукописима“ од *Л. Мазинга*, — само почетак опширног литерарно-историјског претреса овога, међу свима словенским рукописима другог на реду са забележеном годином, и иначе врло значајног, споменика старе руске литературе. Име Мазингово познато је читаоцима Јагићевог Архива, те нам

и само јемчи за ваљаност ових студија; — 3., специјално рускога језика тиче се расправа „О утицају аналогије у деклинацији малорускога језика“ од *Ст. Смала Стоцкога*. Ова студија новoga, широј публици лингвистичког реда још непознатог писца бави се о појаву, на који се до сада није обрађала сва довољна пажња, а чија је функција у историји свакога језика врло велика; с тога, и ако писац претреса „аналогска образовања“ (*Analogiebildungen*) само у области малоруске деклинације, његов посао може бити од користи и људима, који раде на граматицима осталих словенских језика. Да би читаоца упознао с литературом овога питања (утицај аналогије у језиковним појавама), писац набраја радове многих признатих лингвиста (н. цр. Уитнеја, Лескина, Делбрика, Куртенеа и др.), у чијем реду има и неколико млађих, који би (особито Остхоф и Бругман) хтели да образују нову, тако звану „младограматичку“ школу, е да би се — присталице „психолошкога“ правца — тиме разликовали од осталих, махом старијих, језиконспитача „историјске“ школе¹⁾; — 4. и последњи у реду специјалних лингвистичких радова пмамо чланчић *Л. Старосцика* (*L. Starostzick*) „Прилози словенској дијалектологији“, у коме писац у 24 песмице износи огледе једнога пољскога дијалекта у Горњој Шлезии, у округу *рибничком* (*Rybnik*).

Довде смо прегледали, истина у кратко и брзо, први и главни одељак VIII. књ. „Архива за словенску филологију“. Због малог простора и главне намере, коју има „Провс. Гласник“, мораћемо бити још краћи у одељцима, што долазе.

II. И ако је *Јагић*, као уредник свога листа готово уза сваки, до сад поменути чланак првог одељка додао по коју своју исправку или напомену, он сам није стигао да у ову VIII књигу унесе ниједну своју већу расправу; али је зато у остала три одељка имао пуне руке посла. Тако је он у другом, који нам је сад на реду, написао девет великих „обзнана“ о делима, која ћемо мало даље поменути. Сурадник Јагићев,

¹⁾ Колико има смисла то обележавање науке у опште по неким „правцима“ и „школама“, лепо је показао Куртене у поменутом чланку „Некол. речи о уредној граматици инд. језика“, где говори о придеву „упоредна“ уз реч „наука о језику“ (стр. 32. „Провс. Гласника“ ове год.)

А. Брикнер овде је такође много привредио, написавши седам обзнана: једна је само о литавском језику, а свих 6 осталих о разним знаменитим производима пољске литературе и лингвистике; трећи сурадник Јагићев, В. Неринг обзнао је и оценио две књиге опет из пољске, и то старе, литературе; три радње из области литавске и летске лингвистике и литературе оценио је руски филолог Ед. Волтер; и најпосле по једну „обзнану“ написаше Л. Мазинг (о издању „Изборника вел. кн. Свјатослава Јарославича“ 1073.) и Тодор Корш (о врло значајном послу Фр. Миклошића „Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen“). Све су ове обзнане од пенсказане вредности, јер нас не само опширно и верно упознају с делима, која се обзнајују, него нас уче и многом чему новом, чега нема у књизи, о којој говорим. Особито се одликује опширношћу и множином значајних допуна на послетку поменуто обзнана Т. Корша, од које ћемо наставак и свршетак читати у IX књизи, пошто је овде изашао само један део њен. Па ипак се читаоца највише мора зауставити на оценама, које је писао сам уредник. Он је обзнао и достојно оценио ове поименце књижевне производе: 1. „L'ornement slave et oriental d'après les manusc. anciens et modernes“ Владимира Стасова, — 2., „Русский Лицевой Апокалипсис“ по рукописима XVI до XVII в. од Т. Буслајева, — 3., „Slavo-deutsches und Slavo-italienisches“ написао Hugo Schuchardt, — 4., „Chronique dite de Nestor. Trad. sur le texte sl.-russe avec introduction et commentaire critique“ од Л. Леже-а, — 5. „Фонетика рускаго и древне-церковно-славјанскаго языка“ П. П. Романовича, — 6., Миклошићев „Dictionnaire abrégé de six langues slaves etc.“ (нови упоредни речник руског ст. словенског, бугарског, српског, чешког и пољског језика, растумачен француским и немачким речима).¹⁾ — 7., „Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen. I. Die Quantität im Serbischen“ од А. Leskien-а (из љубави према свом матерном језику, као што сам вели, Јагић је ову оцену опширно написао,

те својим критичним напоменама, допунама и исправкама много допринео и онако великој вредности ове драгоцене студије ученога Немца, који је, бавећи се о заједничкој лингвистици словенској, особито заводио баш српски језик), — 8., „Исторја славјанскаго перевода символа вѣры“ А. Гезена, — и 9., „Sitte und Brauch der Südslaven“ Фридриха Крауса.

Будући у пословима својим озбиљан и скрупулозно тачан, према самом себи оштар и савестан, Јагић је својој научености до сада стекао толико признања, да је његово место неоспорно међу првим филолозима како свих словенских, тако и осталих јевропских народа. Живом још, многозаслужном старини Миклошићу он је данас најбољи премац у племенитом смислу ове речи; он је заиста друга словенска величина уз првога и великога Миклошића. Ето то је разлог, зашто је само име његово свакоме довољно да верује, као свето, у његове оцене и пресуде, које исказује у поменутих „обзнанама“ у свом Архиву. Све су оне написане научно и објективно, прецизно и марљиво (као и цео други научни му рад), а све без и најмањег знака о каквом личном или напред створеном расположењу или нерасположењу. С тога нам је добро дошла како свака његова похвала о чијем било туђем раду, тако и свака његова осуда и неповољна критика кога му драго дела и старијих и млађих књижевника словенских. С тога и мора баш до срца заболети његова праведна и оштра пресуда сваког оног, који у заносу за књижевничким именом и што бржом, што већом славом само себе види, а све друге, од себе и подобније и заслужније, превиђа и под ноге баца. Љути сарказам и оштрину Јагићеве критике морао је, велим, осетити и етнолог-фелтонист, др. Фр. Краус, коме не само што није стало до тога, шта ће рећи о његову раду стручни и признати научници, које он из подсмеха „inlustrissimi“ назива, него му је баш дика, да својим дрским испадима каља и ружи баш оне, којима највише дугује за све, што је могао из писарнице своје избацити на књижарски трг. У својим, обично дебелим и на јуриш писаним компилацијама (требало би да буду „књиге“) сваки час он задева три у здраву ногу, те исмева и напада безразложно оне, чију славу никад и ничим не може помрачити. Па и у поменутих „Ју-

¹⁾ Јагићева оцена овога речника врло је значајна, те би било корисно баш због велике вредности и услуге, коју може чинити овај црви упоредни речник свих готово словенских језика — кад би је ко, па било само у изводу, извео у српском преводу.

гословенским обичајима» (Sitte und Brauch der Südslaven. Nach heimischen gedruckten und ungedruckten (ово му особито вреди!) Quellen« von Dr. Friedrich Kraus) „писац“ овај даје немачкој публици у руке посао, у коме је — да се послужимо, вели Јагић, пишчевим речима — добро умео туђе добро да „експернује, компилује и коментује“, и чија ће једина вредност бити у томе, што је српски материјал преведен на немачки језик. Али и од ове вредности много мора изгубити ова тобоже „етнолошка студија“ због тога, што њен творац, подбадан јамачно жељом, да се покаже што већи зналац и што бољи критичар, задатак поменутога „коментовања“ наопако разуме, те и другима неправду чини и себе самога јавно брука. Не само што за њ није никакав научник најзаслужнији на пољу етнологије југословенских народа, Богишић (чији је знаменити Zbornik прavnih običaja управо главни резервоар Краусове продуктивне снаге), не само што неслане доскочице измишља вредноме Јагићу, — него се није застидео да се блатом баца на оца наше и српске и хрватске књижевности Вука Караџића! Он смеде и ово да изусти: „\uk war ein ausserordentlicher fleissiger Sammler, aber ein Schriftsteller, wie etwa Dositheus Obradović, war er nicht, noch weniger ein Philolog, wofür man ihn in neuerer Zeit von „berufener Seite“ erklärt hat“! (стр. 347. поменутог Sitte u. Brauch). Овом атентату не треба коментара. Достојанствено му Јагић одговара: „Остављам читаоцу да сам нађе згодан израз, којим би се ово тврђење господина др. Крауса могло карактеризовати, како му доликује“, па наводи шта је Копитар још 1826., пишући Копену казао о Вуку: „Ich darf Ihnen mit gutem Gewissen und Grimm's Jhrem und aller Competenten Beifall, dabei bleiben, ihn (d. h. Vuk) für den besten Kopf Serbiens, den ich kenne, zu halten; vor allem ist er ein grammatisches Genie“ (стр. 614. VIII Архива).¹⁾ Ипак је Јагић савесно поступио, што је, читавши поштену буквицу доктору Краусу, поменутој књигу по свом ранијем обећању (VIII Архив стр. 356.) — стрпљиво прегледао и свестрано је оценно, па на крају своје „обзнане“ озбиљно опоменуо младога „етнолога“, да бар од сада својим радом мало више почне

¹⁾ И овде и тамо, што је било потребно, ми смо подвукли, II.

штедети репутацију цењенога „антрополошког друштва“ бечког, по чијој је наруџбини и ову књигу написао, кад већ на свој глас тако малу пажњу обраћа. ¹⁾

III. У трећем одељку или „Малим прилозима“ све су ситне ствари: белешке о каквој старини словенској, кратко тумачење појединих словенских речи или каквога мотива из слов. нар. литературâ, мале исправке и допуне главним чланцима и т. д. Највећи је овде прилог *Нерингов*: „Ein slaveno-serbisches Festgedicht von Zacharias Orphelin“ (похвална песма, коју је на „славено-сербском“ језику испевао 1757. год. Захарија Орфелин Мојсију Путнику, епископу бачком), — за тим *Јагићеви* кратки реферати: о једном хрватско-глаголском споменику у Порто (у Португалији), о издањима ц. руског библиофилског друштва (љубитељей древней письменности) за г. 1883. — 1885., и о неким издањима руског палестинског друштва. — Интересантан је и приложак *Конст. Јиречека* о натпису на једном старом српском звону, које још и сад звони на црквеном торњу у Велблужду (сад. Ђустендилу); по домишљању Јиречековом натпис овај казује да је звоно цркви поконио г. 1429. велики војвода Радосав Михаиловић (умро 1436.) — Значајни су, на послетку, и пет различних приложака литерарно-историјске садржине руског научника *Алекса Веселовског*.

IV. Док је у предња три одељка Јагић био више уредник него писац, дотле је овде — у четвртом — он једини све и сва. Цео

¹⁾ Чудом се морамо чудити, кад читамо неумесне и чаратапске хвале овога надрн-научника у више наших листова. Из тога се види, прво, безазленост и, друго, мада озбиљност, којом се у нас у оште прате сви књижевни појави.

PS. Накнадно, а са задовољством, помињемо да је — пошто већ дадосмо у штампу овај наш реферат — у новосадском књиж. листу „Стражилову“ (бр. 11., 12. и д. од ове год.) почела излазити вешто писана (помоћу Јагићеве обзнане, о којој говорисмо) оцена Краусова рада у оште и поменутог му „монументалног“ дела посебице у чланку „Др. Фридрих С. Краус пред судом знанствене критике“. Захвални овом, нама непознатом оцењивачу на учињеном труду, упућујемо оне своје читаоце, који не читају Јагићев Архив, на ову, довољно опширну обзнану и критику, којом се износи у правој свелости госп. др. Краус и начин његова рада и „прерађивања“, те тиме и у српској књижевности изриче правилан суд човеку, чију су научну вредност сами његови земљаци, браћа Хрвати, лепо видели пре неких наших књижевних стражара (види: *Vienac* за пр., 1885. год.).

„библиографски извештај“ писан је само његовом руком: то је махом кратак, али једар књижевни преглед свих поље знатнијих, већих или мањих радова на словенској филологији. Све овде обзнањиване књиге, писане како на разним словенским, тако и на осталим јевропским језицима — распоређене су у ова 4 одељка: 1., Лингвистика, граматика, речници (Sprachwissenschaftliches, Grammatisches, Lexicalisches), — 2., Језиковни споменици, библиографија, литерарна историја, — 3., Народне умотворине, етнографија (Volksthümliches, Ethnographisches) и — 4., Историја, старине. Без овог Јагићевог редовног прегледа свих појава на широком пољу казане словенске области књижевне — неће се умети наћи ни највреднији пратилац словенских књижевности ове врсте; с тога би и само овај посао био довољан да Јагићу стече велике заслуге. И као што рекосмо још у почетку овога извештаја, тако и сада понављамо: ко мисли радити на слов. филологији и лингвистици, и користити се радовима словенских научника, тај мора редовно читати Јагићев Архив и особито његов књижевни преглед. У прошлој години само у три прва одељка овога прегледа (четврти ће јамачно изаћи у првој свесци IX књ.) обзнањено је и у кратко оцењено преко шест књига и брошира различних, старијих и млађих, признатих и других још пових, књижевника и писаца широког и пространог слов. света. По нека је обзнана изашла придично велика, те би јој готово пре било место у другом главном одељку „Слов. Архива“. Ту су обзнањени радови — да поменемо само неке веће и главније — П. Водуена де Куртене, Јосифа Јиречека, Романа Бранта, В. Богородицког, Фр. Вимазала, Л. Бискупског, И. Головацког, А. Лескина, Алекс. Веселовског, Ем. Партицког, И. Шљапћина, Ј. Снегирева, В. Брандла, А. А. Потебње, М. Халанског, А. Н. Пипина, Пл. Кулаковског, В. Неринга, Н. Ј. Петрова и др. Овде су објављене ученоме свету и књижевне радње ових наших писаца: Ст. Новаковића („Ст. слов. граматика“ и „Калпак и челенка у српс. нар. песмама“), Даничића — Ваљавца — Будманија (V св. академ. Рјешника“), Нић. Дучића („Старине хиландарске“), Армина Павића („Јуније Palmotić“), М. Ђ. Милићевића („Помени о Даничићу“ и „Краљевина Србија“), Светомира

Николајевића („Листић из св. књижевности“ I.), Светислава Вуловића („Дела Ђуре Јакшића“), М. Кушара, Јос. Витановића и Ф. Милера (мали придози у „гимназ. програмима“ о нашој нар. поезији), па и поменутог већ Фр. Крауса (на нем. језику: „Sagen u Märchen“ и „Sitte и Brauch d. Südle.“). Из овог се „библиографског извештаја“ свако може уверити да је неуморни оцењивач прави мајстор за посао критичарски: мало језгровитих речи његових упознају нас одмах и с главном садржином књиге и с начинном писања и каквоћом рада свакога од изређаних и других, овде поменутих писаца, чије књиге или од њих непосредно или другим путем доби у руке уредник „Архива за слов. филологију.“ —

Признајемо да нам је овај летимични преглед VIII књиге Јагићевог Архива испао доста невешт и у многومه непотпун, али се опет надамо, да ће се и из овога, што изнесмо, довољно моћи видети вредност и корист овога периодског предузећа књижевног, које оснивачу до века на част и славу мора служити. Нека би и овака кратка обзнана једне само књиге Јагићевог љубимчета била мали знак оне захвалности, коју дугује неуморном раднику и великом учитељу сваки образован син југословенског народа, а понајпре онај, који жели да плодове чисте науке пресађује на родно му земљиште народног језика! И растајући се с овом књигом „Архива за словенску филологију“, уверени смо да ћемо бити веран тумач свега свесног дела српског и хрватског народа, ако много заслужном Јагићу, на завршетку његовог двадесетпетогодишњег, племенитог и врло обилатог рада књижевног, пожељно да му још за дуго потраје мушка снага, којом сада ради и највише нам науци о језику привређује, те да још за много година и новим заслугама својим још више задужи вако цео свој, српски и хрватски народ, тако и све просвећене умове велике словенске заједнице. Надајмо са да ће његово живо деловање и живом рећу и пером у научном и књижевном средишту највеће словенске државе донети најблагодетније последице за напредак целе словенистике, а тиме и за што скорије и што лакше упознавање словенских народа међу собом и остварење много жељене слоге словенске.

Београд, у Марту 1886.

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

WWW.UNILIB.RS

Школе и верозаконска борба на Западу.

— Многе културне и модерне државе у Европи, имају једну велику сметњу у раду за образовање и васпитање народно, које се школом постиже. Нема скоро ни једне државе на западу, где би народна школа, у правом смислу ове речи, била потпуно поштеђена од разноликих штетних утицаја, културне, вероисповедне, религиозне и народносне борбе која је захватила свуда и школу, где мање где више. У овакој борби оснивају се нарочите школе, којима се хоће да постигне неки сепаратни циљ, а опште човечански обзира пропадају. Тако је без мало стање народне школе у свима државама на западу, па чак и у онима, у којима су и народ и црква једноставни. Тако је и у Немачкој и у Француској. Кома још није познат, «Cultur-kampf» у Немачкој? Кома још није знано, колике је борбе морала издржати француска држава са француском црквом? Требало је Француској држави пуних десет година и нешто више мирнога и смишљенога рада, те да припреми земљиште, и да се ухвати у коштац са црквом, и да јој узме из руку народне школе, којима су манастири и калуђери управљали. Колике су несреће од овога, најбоље се види из стања, у коме се налазе основне школе у Белгији. Од како је управа земље у Белгији предала у руке ултрамонтанцима, народне и општинске школе једна за другом затварају се, а на место њихово отварају се школе манастирске, у којима «манастирска браћа» жаре и пале на своју руку. Прави рат објавили су ултрамонтанци народној модерној школи, а резултати су од овога ужасни. Стотинама општинских народних школа затворено је. Хиљаде учитеља и учитељица остали су без коре хлеба. Па и саме — клерикалне — општине не издају им уговорене додатке, већ их киње на све могуће начине. Педагошки лист «Будућност» израчунао је, да је после петнаесто-месечне владавине клерикалаца 167 оп-

штина, у којима живи 226.000 душа, остало без и једне једине школе!

Школе у Галицији.

— Године 1883-84 било је у Галицији народних и грађанских школа 2898, и то 79 мушких, 68 женских и 2751 мешовита. У 89 није се учили. По језику биле су 1233 пољске, 1515 руских, 41 немачка, 105 пољско-руских, 2 пољско-немачке и 2 руско-немачке. За школу дорасле деце било је испод 12 година 823.821 (411.188 мушкараца и 412.663 девојчица), а од 12 до 14 година 260.779 (127.738 мушкараца и 133.241 девојчица). Од овог броја деце ишло је у народне и грађанске школе 336.607-моро, у недељне 13.448-моро. У средњим и сличним заводима и код куће учили се 10.308-моро.

Да деца не иду на играчке.

— У Кобургу издало је министарство наредбу, којом се забрањује деци идење на забаве с играчкама макар и под надзором њихових родитеља, и то девојкама до 15, а мушкарцима до 17 година. Преступ противу ове наредбе казни се глобом од 50 марака (61·50 динара), коју морају платити не само родитељи, него и гостионичари.

Једна опомена француској омладини.

— На корицама француских школских књига, у броју разних правила, која се тичу ђачкога владања, стоји и ово: «Ако свако од вас буде вршио своју дужност, република ће Француска постати толико јака, да ће наступити дан, када ће она себи повратити своју изгубљену браћу у Елсазу и Лотарингији.»

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Г. Јаков Максић, потпуковник дао је у школи крушевачкој у срезу власотиначком на сиромашне ђаке 13 динара, а

Г. Милан Убавкић 2 динара, кад су пролазили кроз то село.

Походници школе врбничке приликом прославе Св. Саве ове године приложили су на помоћ сиромашним ученицима те школе 54·40 дин.

Г. Јован Марковић, свештеник из Богатића поконио је шабачкој нижој гимназији «Српске Новине» за I, V и VI годину, и «Новине читалишта београдског» од I године.

Г. Владимир Миленковић, начелник пољског среза, округа београдског поконио је 10 динара школи баричкој, да се за њих набаве корисне књиге за књижицу школску, а **Г. Јакша Којовић**, трговац из Београда поконио је истој школи један дуварски сахат у вредности 30 дин.